

ОПШТИНА АРИЉЕ

ПРОГРАМ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ АРИЉЕ 2011-2016

новембар 2011

Овај документ је израђен уз финансијску подршку Европске уније. За садржај овог документа искључиво је одговорна општина Ариље и он не представља званичне ставове Европске уније.

Стручни сарадници

Весна Вандић, Дарко Ђуровић, Милун Бучевац, Владимир Нојковић,
Драган Рогановић, Радомир Миловановић

Пројектни тим

Радован Јаковљевић, Љиљана Димитријевић, Милан Петровић,
Ана Ковачевић, Јасмина Димитријевић, Слободан Митровић

Садржај:

1	УВОД	6
1.1	ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ	6
1.2	ПРИКАЗ МЕТОДОЛОГИЈЕ	6
2	ОКВИРИ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА	9
2.1	СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА ТУРИЗМА СРБИЈЕ	9
2.2	ТУРИСТИЧКА ОРГАНИЗАЦИЈА СРБИЈЕ	10
2.3	ЗАКОН О ТУРИЗМУ	10
2.4	ПРОГРАМ РАЗВОЈА ОПШТИНЕ АРИЉЕ	11
2.5	НАЦРТ ПРОСТОРНОГ ПЛАНА ОПШТИНЕ АРИЉЕ	12
3	ТУРИСТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛИ ОПШТИНЕ АРИЉЕ	13
3.1	ТУРИСТИЧКО ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ ОПШТИНЕ АРИЉЕ	13
3.2	ПРИРОДНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	13
3.2.1	<i>ПОЉОПРИВРЕДНО ЗЕМЉИШТЕ</i>	13
3.2.2	<i>ШУМЕ И ШУМСКО ЗЕМЉИШТЕ</i>	14
3.2.3	<i>ВОДЕ И ВОДНО ЗЕМЉИШТЕ</i>	14
3.3	ДРУШТВЕНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	15
3.4	ОРГАНИЗАЦИОНИ ФАКТОРИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА	16
3.4.1	<i>Институционални ниво</i>	16
3.4.2	<i>Туристичка инфраструктура</i>	17
3.4.3	<i>Смештајни капацитети</i>	18
3.4.4	<i>Пратеће делатности</i>	19
3.5	ПРИРОДНА И АНТРОПОГЕНА БАЗА РАЗВОЈА ТУРИЗМА	20
3.5.1	<i>Природни туристички ресурси</i>	20
3.5.2	<i>Антропогени туристички ресурси</i>	21
3.6	ТУРИСТИЧКИ ПРОМЕТ	23
3.7	АНАЛИЗА ЗАИНТЕРЕСОВАНИХ СТРАНА	24
3.8	SWOT АНАЛИЗА	25
4	СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ АРИЉЕ	27
4.1	ТУРИСТИЧКО ПОЗИЦИОНИРАЊЕ ОПШТИНЕ АРИЉЕ	27
4.2	ВИЗИЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ АРИЉЕ	28
4.3	ОБЛАСТИ ДЕЛОВАЊА И ЦИЉЕВИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА	29
4.3.1	<i>Област 1: Јачање институционалних капацитета и људских ресурса</i>	29
4.3.2	<i>Област 2: Развој туристичке инфраструктуре</i>	30
4.3.3	<i>Област 3: Промоција подручја</i>	32
4.3.4	<i>Област 4: Очување природе и животне средине</i>	33
5	РАЗВОЈ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА	35
5.1	УВОД	35
5.2	ЕЛЕМЕНТИ ФОРМИРАЊА ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА	36
5.2.1	<i>Кружна путовања и излети</i>	36
5.2.2	<i>Рурални туризам</i>	37
5.2.3	<i>Догађаји и посебна интерсовања</i>	39
5.2.4	<i>Пословни туризам</i>	40
5.3	ПРИОРИТЕТНЕ АКТИВНОСТИ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА	40
5.3.1	<i>Институционална решења</i>	40
5.3.2	<i>Изградња туристичке инфраструктуре</i>	40
5.3.3	<i>Промоција туристичких производа</i>	41
6	ПЛАН КОНКУРЕНТНОСТИ	42
6.1	КОНКУРЕНТСКИ НЕДОСТАЦИ	42
6.2	ПРОГРАМИ КОНКУРЕНТНОСТИ	42
6.3	УПРАВЉАЧКИ МОДЕЛ У СЕКТОРУ ТУРИЗМА	45
6.3.1	<i>Анализа постојеће управљачке структуре</i>	45

6.3.2	Предлози за унапређење.....	46
7	МАРКЕТИНГ ПЛАН ДЕСТИНАЦИЈЕ АРИЉЕ	47
7.1	ИНТЕРНЕТ.....	48
7.2	МАРКЕТИНГ ПЛАН ПРОИЗВОДА.....	48
7.3	ИНТЕРГРИСАНЕ МАРКЕНТИШКЕ КОМУНИКАЦИЈЕ.....	48
7.3.1	Промоција.....	49
7.3.2	Комуникационе активности.....	50
7.3.3	Праћење активности.....	51
8	ПРИЛОГ 1: ВАЛОРИЗАЦИЈА ТУРИСТИЧКИХ ПОТЕНЦИЈАЛА	52
8.1	ПРЕГЛЕД ТУРИСТИЧКИХ ПОТЕНЦИЈАЛА.....	52
8.2	ОПИСИ ТУРИСТИЧКИХ ЛОКАЛИТЕТА.....	53
1.	Клокоч видиковац.....	53
2.	Острво Уски вир.....	53
3.	Плаже на Великом Рзаву.....	54
4.	Височка бања.....	55
5.	Црква Свете Тројице у Бјелуши.....	55
6.	Црква Светог Николе у Брекову.....	55
7.	Манастир Клисуре.....	56
8.	Водена пећина и слапови.....	56
9.	Археолошко налазиште Римски бунар.....	57
10.	Црква Светог Ахилија.....	57
11.	Градско језгро.....	57
12.	Кућа академског сликара Љубивоја Јовановића.....	58
13.	Мали Рзав.....	58
14.	Орловача.....	58
15.	Градина и црква Светог Илије.....	58
16.	Бјелушка потајница.....	59
8.3	РАНГИРАЊЕ ПОТЕНЦИЈАЛА.....	60
9	ПРИЛОГ 2 : МАРКЕТИНГ ПЛАН ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА	61

На основу члана 12, Закона о туризму ("Сл. гласник РС", БР. 36/2009 и 88/2010), члана 32, Закона о локалној самоуправи ("Сл. гласник РС", 129/07 и 54/11) и члана 39, Статута Општине Ариље ("Сл. гласник Општине Ариље ", 6/08 и 6/10)

Скупштина општине Ариље на седници одржаној 30.11.2011.године донела је :

Програм развоја туризма општине Ариље 2011-2016

1 УВОД

1.1 ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ

У оквиру ЕУ програма Exchange 3 реализује се пројекат „Туризам као нова шанса за сарадњу и развој“ у општини Ариље. У оквиру пројекта планиране су активности, које се односе на идентификацију, процену туристичких потенцијала општине Ариље, израду Анализе туристичких потенцијала општине Ариље, као и израду Програма развоја туризма општине Ариље.

Имајући у виду изазове развоја, постојеће потенцијале, структуру локалне привреде и искуства, општина Ариље препознаје неопходност развоја сектора услуга, а посебно туризма. Основни задаци који се постављају пред Општином су даља заштита, унапређење и развој природних и културно-историјских добара и валоризација њихових вредности, унапређење стања животне средине, унапређење рада институција које могу унапредити подржати развој туризма, дефинисање туристичке понуде и стварање атрактивног амбијента за инвестиције у делатностима туризма.

Сврха овог документа је да се:

- На систематичан начин прикупе и обраде информације и Анализирају и процене идентификовани туристички потенцијали општине Ариље
- Дефинишу оквири за развој туризма општине Ариље и валоризацију туристичких потенцијала кроз Програм развоја туризма
- Идентификују приоритетне активности које треба реализовати до 2015. године
- Предложе мере и активности које треба реализовати у временском хоризонту до 2021. године

Израда овог документа и његово даље коришћење дају полазни основ и даљи допринос реализацији стратешких циљева општине Ариље који се односе на развој туризма и који су дефинисани Програмом развоја општине Ариље (општи циљ за тематску област туризма: *Остварен висок и квалитетан туристички промет подржан од стране локалне самоуправе*), Просторним планом општине Ариље (општи циљ просторног развоја општине Ариље: *„Организовано активирање просторних потенцијала општине Ариље и њихово стављање у функцију развоја у складу са принципима одрживости“*; посебним циљевима 1 и 2 у смислу бољег искоришћавања природних потенцијала и стварањем стратешких, планских и просторних услова за даље развијање привредних потенцијала и подстицање предузетничке иницијативе са обезбеђењем услова за равномерни просторни развој општине првенствено кроз оптимално активирање свих развојних потенцијала) и Стратегијом економског развоја општине Ариље (посебан циљ 4.4.: *до 2014. Године повећати број туриста и број ноћења пет пута*).

Програмом развоју туризма се сви наведени циљеви разрађују и акценат се ставља на реализацију пројеката и активности које су у функцији развоја туризма.

1.2 ПРИКАЗ МЕТОДОЛОГИЈЕ

У периоду од раних осамдесетих па до 2000.године у општинама у Србији је изостајало дугорочно стратешко планирање, као једини начин да се плански сагледају правци, деловања и циљеви који се желе постићи. Изостанак дугорочног планирања је условио непостојање планских докумената, а и када су постојали они су обично били на годишњем нивоу, онда је изостајала њихова усаглашеност са дугорочним потребама заједнице.

Наведено стање је имало као последицу стихијски развој, који често није био заснован на реалним потребама и могућностима локалне заједнице.

Доношење низ закона у периоду после 2000.године, а посебно Закон о локалној самоуправи, су допринели да локалне самоуправе добију већу аутономију у планирању развоја. Тако да је Закон о локалној самоуправи дефинисао надлежност локалне самоуправе да изради, усвоји и реализује програме развоја општине.

На бази својих надлежности и проценивши да је од значаја за општину и доношење секторских стратегија, општина Ариље је приступила изради Програма развоја туризма. Приликом израде документа примењен је широк и свеобухватан приступ у анализи стања. Сагледани су економски, социјални, популациони, политички, финансијски, административни и други битни параметри, који утичу на стање развијености и потенцијале развоја.

Процес израде Плана развоја туризма је обухватио четири основне фазе:

Припремна фаза – организација рада

Уводни састанак експерата са представницима општине

Утврђивање заинтересованих страна и њихових интереса

Анализа постојећег стања

Прикупљање и анализа постојећих планских докумената

Анализа постојећег Програма развоја општине Ариље

Анализа туристичких ресурса

Теренски рад

Креирање Програма развоја туризма општине Ариље

Израда концепта плана и прибављање коментара општине Ариље

Израда нацрта програма и достављање општини Ариље.

Консултације и усвајање плана

Консултација са менаџментом општине и представницима заинтересованих страна.

У другој фази израде Програма развоја туризма су као извори информација коришћени следећи извори:

- Републички завод за статистику,
- Туристичка организација Србије,
- Министарство економије и регионалног развоја Републике Србије,
- Стратегија развоја туризма Србије и друга документа проистекла из Стратегије,
- Програм развоја општине Ариље 2007-2022,
- Нацрт просторног плана општине Ариље,
- Закон о туризму,
- Закон о пољопривреди и руралном развоју.

Поред наведене анализе постројеће планске документације, укључени су и подаци добијени током анализе потенцијалних туристичких локалитета општине Ариље.

Као примарни метод истраживања је коришћена експертска анализа, базирана на:

- коришћењу свих релевантних података и чињеница и истраживања на терену,
- истраживања у оквиру експертских и групних састанака истраживачког тима,
- истраживању ставова и предлога у току састанака са заинтересованим странама,
- коришћењу резултата ранијих истраживања везаних за пословне капацитете сва три сектора.

Наведени приступ је обезбедио усаглашеност документа са другим планским документима из области туризма или области које се тичу туризма.

У трећој фази су дефинисани стратешки елементи програма, визија, циљеви, мере и потенцијалне активности. Наведена фаза је реализована кроз низ састанака и радионица са заинтересованим странама.

У трећој и четвртој фази је у значајној мери консултован менаџмент општине, како би се на квалитетан начин дорадио Програм развоја туризма општине Ариље.

2 ОКВИРИ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА

Република Србија је на историјској раскрсници где се одвијају интензивна прилагођавања европским интеграцијама и где се испољава снажан раст конкурентског капацитета институција, предузећа и појединаца. Туризам се у том контексту намеће као незаобилазан комплекс са неискоришћеним растућим потенцијалом.

Република Србија данас има компаративне предности у туризму, јер поседује разноврсну структуру туристичке понуде, налази се у близини традиционалних и нових туристичких тржишта, има дугу историју и општу препознатљивост, очуване природне ресурсе, сразмерно добре комуникације и поседује велики људски потенцијал. Процес трансформације компаративних у конкурентске предности у туризму Републике Србије део је укупних реформских процеса, као и политичког односа према туризму као важном ствараоцу националног благостања.

Смернице развоја туризма Републике Србије и интереси Републике Србије у туризму, одређени Стратегијом развоја туризма Републике Србије односе се на: подстицање привредног раста, запошљавања и квалитета живота становника путем развоја иностраног туризма; обезбеђење развоја сопствене позитивне међународне слике; обезбеђење дугорочне заштите и интегрисаног управљања природним и културним ресурсима, што је у интересу одрживог развоја туризма; обезбеђење међународних стандарда квалитета заштите туристичких потрошача сагласно савременој европској пракси.

2.1 СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА ТУРИЗМА СРБИЈЕ

Стратегија развоја туризма Србије («Службени гласник РС» бр. 91/2006), указује на могућност развоја туризма у Србији у односу на актуелна кретања у светском туризму, уз стратешко туристичко позиционирање, избор приоритетних српских туристичких производа, план конкурентности, инвестициону стратегију, план потребних улагања и маркетинг план. Очекивани резултати примене Стратегије су постизање повећања конкурентности српског туризма, повећање девизног прилива, раст домаћег туристичког промета, као и раст запослености путем развоја туризма у циљу трансформације Републике Србије у конкурентну туристичку дестинацију.

Стратегијом развоја туризма Републике Србије дат је оквир и предлог распореда карактеристичних туристичких кластера (Војводина, Београд са Дунавом, Западна Србија и Источна Србија), који није заснован на административно управним границама које актуелно постоје унутар земље, већ је пре свега на рационалним упориштима у различитим облицима економије искуства који се у појединим регијама, као потенцијалним туристичким дестинацијама могу развити и унапредити.

На основу концентрације различитих типова туристичких ресурса у појединим деловима земље, дати су оквири за диференцирано позиционирање појединих туристичких кластера, где се Западна Србија, коме припада и подручје општине Ариље, позиционира као туристичко подручје које „отвореног срца прима туристе из земље и иностранства, указујући на своје богато наслеђе, неговане и заштићене природне ресурсе и модерно опремљене смештајне капацитете, где се налазе кључни природни и историјски ресурси земље, а висок стандард опремљености зимских и летњих здравствених и рекреативних средишта, као и густа мрежа путева баштине, која нуди јединствени увид у живи организам српске духовне културе црква и манастира”.

Западна Србија, у оквиру посебно заокруженог туристичког подручја, са предложеним оквиром туристичког структурирања и позиционирања садржи све елементе који одређује смернице развоја туризма које:

- Истичу препознатљиво географско подручје за идентификацију и туристичко позиционирање,
- Указују на аутентичне производе и понуду који би се могли пласирати на домаће и међународно туристичко тржиште,
- Препоручују јасну везу са културним, духовним и емотивним вредностима поднебља и људи који стварају туристичку понуду у најширем смислу речи.

Стратегија развоја туризма Србије је основа за реформу система у области туризма и за израду програмских, нормативних и других докумената из области туризма.

2.2 ТУРИСТИЧКА ОРГАНИЗАЦИЈА СРБИЈЕ

Законом о туризму из 1994. године основана је Туристичка организација Србије (ТОС), као званични институционални носилац промоције туризма Републике Србије на домаћем и иностраном тржишту и обављање других послова од значаја за развој информативно-пропагандне делатности у туризму Републике.

Делатност ТОС-а је усмерена ка позицирању туристичког производа Србије на домаћем и иностраним тржиштима и туристичкој валоризацији компаративних предности Србије, као што су њен геостратешки положај, историјски, културни и природни идентитет.

У циљу јединственог спровођења туристичке информативно-пропагандне делатности, укључивања туристичког простора Србије у европске туристичке итинерере и јачање билатералне сарадње у области развоја туризма, ТОС је присутан на свим већим светским сајмовима туризма, сарађује са другим националним туристичким организацијама и другим међународним, регионалним и струковним туристичким асоцијацијама. ТОС је члан следећих међународних организација: Европска туристичка комисија (ЕТЦ), Дунавска туристичка комисија (ДТЦ), Дунавски центар за компетенцију (ДЦЦ), Међународна асоцијација Трансроманика, Европско удружење туристичких аутобусера (РДА) и ИЦЦА.

Поред деловања на међународном плану, ТОС у сарадњи са туристичким организацијама градова и општина и осталим туристичким субјектима ради на унапређењу туристичке понуде Србије и стварању позитивног става становништва према туризму Србије и њиховом окретању домаћим туристичким центрима, чиме се стварају основе за усмеравање и подстицање развоја туризма као дела друштвено-економског развоја Републике.

Туристичке организације покрајина, регија, градова и општина у Србији своје годишње програме и планове промотивних активности усклађују са Стратегијским маркетинг планом, плановима и програмима ТОС-а.

Законом о туризму («Службени гласник РС» бр. 36/2009 и 88/2010), чланом 32, одређено је да се за обављање послова промоције туризма, координације активности туристичких организација, привредних и других субјеката у туризму на територији Републике Србије оснива Туристичка организација Србије са надлежностима, пословима и задацима утврђеним законом и статутом.

2.3 ЗАКОН О ТУРИЗМУ

Законом о туризму («Службени гласник РС» бр. 36/2009 и 88/2010), уређују се : услови и начин планирања развоја туризма; туристичке организације за промоцију туризма; туристичке агенције;

угоститељска делатност; наутичка делатност; ловнотуристичка делатност; услуге у туризму; регистар туризма и друга питања од значаја за развој и унапређење туризма.

У овом поглављу даје се само законски основ који се односи на планирање развоја туризма и законом поверене надлежности локалних самоуправа у области туризма.

Законом о туризму одређено је да планирање и развој туризма, обухвата: интегрално планирање развоја туризма и пратећих делатности, проглашење и одрживо коришћење туристичког простора; послове од посебног значаја за развој туризма; категоризацију туристичког места и спровођење подстицајних мера за развој туризма. Одређена су и планска документа у туризму Републике Србије: стратегија развоја туризма Републике Србије; стратегијски мастер план; стратегијски маркетинг план; програм развоја туристичких производа; програм развоја туризма; програм промотивних активности. Сва планска документа из области туризма морају бити усаглашена са Стратегијом развоја туризма Републике Србије. Јединица локалне самоуправе, у оквиру својих надлежности утврђених законом којим се уређује локална самоуправа и посебним законом, доноси програм развоја туризма у складу са Стратегијом развоја туризма Републике Србије.

Промоцију туризма, на основу Закона о туризму, обављају: Туристичка организација Србије, туристичка организација аутономне покрајине и туристичка организација јединице локалне самоуправе.

Промоцију туризма могу обављати и туристичке организације регије које оснивају две или више јединица локалне самоуправе.

Средства за рад туристичких организација за промоцију туризма, обезбеђују се из: прихода остварених обављањем делатности и из других сопствених прихода; донација, прилога, спонзорства домаћих и страних правних и физичких лица; средстава буџета Републике Србије; средстава буџета аутономне покрајине; средстава буџета локалне самоуправе; других извора у складу са законом.

Законом о туризму, одређене су надлежности локалних самоуправа, као поверени посао у поступку категоризације угоститељских објеката домаће радиности и сеоског туризма, вођење регистра категорисаних објеката, а туристичкој организацији јединице локалне самоуправе, послови посредовања у пружању услуга домаће радиности и сеоског туризма.

2.4 ПРОГРАМ РАЗВОЈА ОПШТИНЕ АРИЉЕ

Туризам на територији општине Ариље представља потенцијално врло значајну привредну грану првенствено због повољних природних услова и изузетних културних вредности. Укупно учешће општине у туристичком промету региона је испод 1% . За смештај туриста у општини постоје два објекта - *Хотел Елен* (није у функцији, у току је реконструкција), ресторан са преноћиштем *Млинарев сан* као и 18 категорисаних домаћинстава за бављење сеоским туризмом.

Показатељи говоре да развој туризма није на задовољавајућем нивоу с обзиром на природне карактеристике и богату културно-историјску традицију поднебља. Постојећи капацитети (смештајни, кадровски, инфраструктурни) не омогућавају ширење туристичких услуга, па се не могу ни очекивати већи економски ефекти без значајнијег улагања.

Значајан фактор развоја је и спремност грађана да дају допринос даљем унапређењу животне средине и културно-историјских вредности. Програмом развоја општине Ариље идентификовани су неки од основних проблема : неизграђени институционални капацитети (не постојање Туристичке организације и пратећих стручних служби), недовољан кадровски потенцијал, лош квалитет инфраструктуре, недостатак системских улагања и јасних механизма финансирања, недовољна едукованост и организованост становништва. Такође су издвојени и

потенцијали за развој, поред основних природних и културних добара, то су : задовољавајући квалитет животне средине, интензиван развој привреде као основ за развој пословног туризма, установљене манифестације као основ за унапређење туристичке понуде, близина афирмисаних туристичких дестинација, активности Ловачког удружења (бројне животињске врсте за ловни туризам), активности Риболовачких удружења (услови за развој риболовног туризма), постојећи спортски објекти уз природне услове погодни за развој спортског туризма.

2.5 НАЦРТ ПРОСТОРНОГ ПЛАНА ОПШТИНЕ АРИЉЕ

У складу са макрозонирањем Општине Ариље, са аспекта просторног развоја туризма издвојене су три типичне туристичке целине:

1. **Туристичка целина I (У околини општинског центра)** – Поклапа се са макрозонам насеља Ариље у којој постоје потенцијали и зачеци спортско-рекреативног, излетничког и туризма презентације културних добара, и у којој се издвајају: *градски туристички центар Ариље*, као простор за излете и пешачке стазе, презентацију културних добара, пословни туризам, спортско-рекреативни туризам и сл.; и локалитети у околини општинског центра, као основа за излетнички и ловни туризам (Клокоч, Велики Рзав, Голубац ...).
2. **Туристичка целина II (Долинско – брдско подручје)** - Обухвата Зону уз магистрални пут и реку Моравицу, као и насеља Добраче и Бреково. Насеље Трешњевица се може издвојити као туристички центар ове Зоне а као пунктови сеоског туризма – Бреково и Добраче - са манастиром Клисура, Воденом пећином, Црквом у Брекову, Црквицом на Градини, и др.
3. **Туристичка целина III (Планинско подручје)** – обухвата насеља Брдско-планинске макроzone (изузев Брекова и Добрача) са надморским висинама преко 500 м, у којој постоје потенцијали и зачеци бањског, спортско-рекреативног и сеоског туризма. *Туристички центар ове зоне* треба успоставити на подручју насеља *Висока и Бјелуша*, а туристичку понуду у околном простору подићи на виши ниво; *простор око планиране акумулације „Орловача“*, са локацијама и концепцијом дефинисаном Просторним планом подручја изворишта водоснабдевања регионалног подсистема "Рзав"; *пунктови сеоског туризма* Северово, Крушчица, Гривска - са кањоном Великог Рзава, Бјелушком потајницом, пећином Мегара, објектима традиционалне архитектуре и др.;

3 ТУРИСТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛИ ОПШТИНЕ АРИЉЕ

3.1 ТУРИСТИЧКО ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ ОПШТИНЕ АРИЉЕ

Општина Ариље се налази у југозападном делу Србије на тремеђи Србије, Босне и Херцеговине и Црне Горе. Административно улази у саставу Златиборског округа. Смештена је између сливова река Моравице, Великог и Малог Рзава, на укупној површини од 349 км².

Ово је брдско-планинско подручје, са надморским висинама од 330 до 1382 метра. Ариље, као административни центар општине, смештено је на надморској висини од 342 м, на самом ушћу Рзава у Моравицу. Општина Ариље има добре везе са већим привредним, културним и административним центрима у Србији, нарочито са Ужицем, Чачком и Београдом.

У радијусу од 100 км, најзначајнија тржишта су Ужице, Чачак, Краљево, Ваљево, погранична подручја Босне и Херцеговине и Црне Горе. Уколико посматрамо радијус од 250 Км, потенцијално тржиште се многоструко увећава због тога што у овај радијус улазе Београд, Сарајево, Подгорица, Крагујевац ...

Захваљујући мрежи магистралних и регионалних путева (М21, М21-1, Р228) општина Ариље је активно повезана са суседним местима Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине. Удаљеност општине од значајних центара и коридора у окружењу:

- европски градови: Париз (2000), Москва (2400), Атина (1100), Сарајево (230 Км), Подгорица (250 Км),
- градови Србије: Београд (200 Км), Ниш (300 Км), Крагујевац (110 Км), Краљево 85, Чачак 50
- аеродроми: Београд (200 Км), Подгорица – ЦГ (250 Км), Сарајево – БиХ (230 Км)
- границе: БиХ (90 Км), Црна Гора (150 Км), Македонија (400 Км), Бугарска (340 Км), Румунија (280 Км), Мађарска (380 Км), Хрватска (300 Км).
- путеви: магистрални пут М 21/1 пролази кроз Општину, М 21 који води ка Црној Гори и Босни и Херцеговини удаљен је 14 Км од Ариља.
- железница: главна железница Београд – Бар пролази кроз Пожегу, на удаљености од 14 км од Ариља.

3.2 ПРИРОДНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

3.2.1 ПОЉОПРИВРЕДНО ЗЕМЉИШТЕ

Према начину коришћења целокупан земљишни фонд општине Ариље се разврстава у продуктивна земљишта (пољопривредно земљиште и шуме) која заузимају 96,8% територије (33438 хектара) и непродуктивна земљишта (камењари, земљишта под водом, инфраструктурни објекти и др.) која заузимају 3,2% територије (1462 хектара).

Од продуктивних земљишта пољопривредно земљиште обухвата 60,2% (20126 хектара). У структури пољопривредног земљишта обрадиве површине (оранице, баште, воћњаци, ливаде) учествују са 71,5% (14393 хектара).

Интензивни начин коришћења пољопривредног земљишта (оранице, баште, воћњаци) у укупним површинама пољопривредног земљишта учествује са 50,7%, док екстензивни начин коришћења (ливаде, пашњаци) учествује са 49,3%. У погледу интензивности коришћења пољопривредног земљишта подручје општине Ариље је на самој граници између интензивних и екстензивних начина коришћења.

На подручју општине Ариље је евидентно смањивање ораничних површина, које су изгубиле променом структуре коришћења земљишта и изградњом стамбених, привредних и инфраструктурних објеката. Такође се смањују и укупне пољопривредне површине у корист шума, углавном трансформацијом пашњака и ливада, а значајним делом и ораница и старих запуштених воћних засада у шуме. Површине под воћњацима се повећавају, првенствено на рачун површина ораница (интензивни засади малине, јабуке и шљиве претежно су подизани на ораничним површинама).

3.2.2 ШУМЕ И ШУМСКО ЗЕМЉИШТЕ

Шуме и шумско земљиште на подручју општине Ариље заузимају површину од 13312 хектара. Шуме су распрострањеније у јужном, западном, северном, југо-источном и делимично у централном подручју Општине и то углавном на теренима преко 500м надморске висине. На нижим надморским висинама, нарочито у долинама река, расту низијске шумске заједнице меких лишћара.

Шуме су веома разнолико концентрисане. Већи и непрекинути комплекси шума од више стотина хектара су заступљени у мањој мери. Знатна испрекиданост шумских површина додатно утиче на квалитет газдовања шумама, односно на експлоатацију и негу шума.

Пошумљеност територије општине је око 38% (постоје одступања процењеног и стварног стања због обрастања запуштеног пољопривредног земљишта и вештачког пошумљавања).

На територији Општине је развијена експлоатација споредних шумских производа, нарочито јестивих гљива и шумског воћа. Значајан потенцијал представља и лековито биље, које се користи у минималним количинама и неорганизовано. Количине споредних шумских производа које се користе нису тачно утврђене. У наредном периоду споредни шумски производи би могли постати значајан извори прихода и алтернатива развоја, посебно у брдско-планинској зони.

3.2.3 ВОДЕ И ВОДНО ЗЕМЉИШТЕ

Атмосферски талози на територији општине Ариље су киша, снег и ређе град, при чему највеће количине падавина доспевају у облику кише. Снежне падавине просечно нису пуно изражене, посебно у нижим деловима општине, тако да су дужи временски интервали у току зиме без већих количина снежних падавина. Висина снежних падавина достигне и до 1м висине у брдско-планинској зони, али је то ипак ређа појава (количине снежног талоба су просечно око 30 цм и ниже).

На територији општине Ариље постоје три већа **водотока**, реке Моравица, Велики Рзав и Мали Рзав (проток Великог Рзава и Моравице износи око 8м³/с). Мали Рзав се улива у Велики Рзав око 6 км узводно од Ариља према Радобуђи, док се Велики Рзав улива у Моравицу у Ариљској долини око 2 км низводно од центра Ариља.

На територији општине Ариље налази се велики број **извора**, од којих је регистровано и картирано око 40 извора. По бројности извора посебно је интересантно подручје Северова и Крушчице, чија је база изграђена од дијабаз-ројначке формације. Значајни извори по количини

воде из зоне контакта су Велика и Мала бања у Клисурси, извори мање издашности дуж пута Ариље – Ивањица и извори у подножју планине Малич.

На неколико километара од ушћа Пањице у Моравицу налази се Водена пећина из које истиче поток (није утврђено да ли је реч о извору или понорничком току) чија је вода изузетно богата бикарбонатом. У кањонима главних речних токова такође се јавља већи број извора, јер на тим местима долази до пражњења издани. Познат је и извор Зијаче у Бјелуши, који спада у типична крашка врела. Од већих извора који су каптирани и користе се за пиће познато је Малско врело у Миросалцима и Топалско врело у Вигошту. Извори који се налазе у вишим зонама терена су каптирани и користе се за потребе снабдевања водом мањих домаћинства.

На територији општине Ариље нема значајних појава минералне воде. У селу Церова постоји појава разбијене издани киселе воде. Киселе воде постоје и у две бање у Крушчици и Високој, које се одликују лековитом водом и нешто вишом температуром (посебно у Високој).

Општина Ариље спада у значајне произвођаче воде за пиће у регионалном контексту, чему је допринео развој **Међуопштинског система за водоснабдевање "Рзав"** (Регионални систем за снабдевање становништва водом-подсистем "Рзав"). Тренутно је реализована прва фаза система "Рзав" који снабдева пијаћом водом општине Ариље, Пожега, Лучани, Чачак и Горњи Милановац (1200 л/с, од чега Ариље добија 100 л/с пијаће воде). Другом фазом је предвиђено да се оконча изградња целог система, чиме би се решиле потребе за снабдевање водом поменутих општина до 2030. године (2300 л/с пијаће воде).

3.3 ДРУШТВЕНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Према попису становништва из 2002. године у општини Ариље живи 19784 становника, од чега 34,1% (6744) живи у општинском центру Ариље.

Број становника је у последњих педесет година у благом опадању, са различитом динамиком. У општинском центру и приградским насељима број становника се повећава, док сеоска насеља у целини бележе константан пад броја становника. Удео аутохтоног становништва износи 57,5% (11374), интерних миграната 23,2% (4598), док се 18,9% (3739) становништва доселило из других општина и република (укључујући и републике бивше Југославије).

Просечна **густина насељености** за општину је 2002. године износила 56,7 ст/км². Насеља са највећом концентрацијом становништва (> 100 ст/км²) су: Ариље, Вигоште, Поглед, Церова, Грдовићи и Вране. Насеља са најмањом концентрацијом становништва (< 25 ст/км²) су: Висока, Бјелуша, Северово, Крушчица, Гривска, Радошево, Бреково и Добраче.

Природни прираштај је од 1991. године углавном негативан (-1.6‰ у периоду 1991-2002. година). Вредност природног прираштаја за 2002. годину износи -2.8‰ и повољнија је од просека за Србију (-3,3‰).

Миграциони салдо је негативан и износи -1,1‰ за период 1991-2002. година. Позитиван миграциони салдо имају насеља: Вигоште, Грдовићи, Поглед, Вране, Вирово, Церова, Ариље, Богојевићи и Ступчевићи. Најнеповољнији миграциони салдо (испод -10‰) имају насеља: Северово, Радошево, Крушчица и Бреково.

Старосна структура становништва је неповољна јер популација општине спада у категорију регресивног, односно старог становништва. У периоду 1981-2002. године индекс старења је увећан са 0.46 на 0.93 (док је критична вредност за овај показатељ 0.40). У истом периоду индекс старости градског становништва је увећан са 0.17 на 0.43, док је индекс старости сеоског становништва увећан са 0.58 на 1.25. Наведени подаци указују да се становништво Општине у целини налази у процесу демографског старења, при чему се сеоско становништво већ налази у процесу дубоког старења.

3.4 ОРГАНИЗАЦИОНИ ФАКТОРИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА

3.4.1 Институционални ниво

Организациони фактори туризма Општине Ариље су углавном хомогени, узимајући у обзир мали број туристичких кретања и активности које се остварују на овом простору. Локална самоуправа и установе чији је она оснивач су субјекти који имају највећи организациони капацитет за развој туризма, поред њих су на самим почецима различита удружења грађана и неколико угоститељских објеката.

Општина Ариље, у својој организационој структури има позицију сарадника за реализацију послова везаних за туризам. Учешће Општинске управе у развоју туризма је значајно, из тог разлога што она планира и спроводи јавне инвестиције у инфраструктуру и на тај начин ствара услове за развој туризма. У овом смислу, најзначајнија је изградња путева, што представља основни предуслов за доступност простора и туристичких вредности у њему. Друге активности на побољшању инфраструктуре односе се на изградњу система водовода и канализације, што омогућава развој угоститељства и сеоског туризма. Општинска управа, значајно финансира манифестације које се организују, а иницијално финансирање одређених манифестација допринело је да оне касније постану традиционалне.

Туристичка удружења представљају локалне организационе факторе у туризму, који све више добијају на значају. Туристичка удружења, представљају добровољна удружења грађана, односно невладине организације, које се залажу за развој и унапређење туризма или појединих специфичних активности (лов, риболов, планинарење, спортови...). Мотиви организовања удружења су различити, а основни је покушај укључивања у туристичку понуду различитих заинтересованих страна, а значајни су напори ентузијаста да учине место атрактивније за посетице и да путем манифестације представе природне, етнографске и друге карактеристике свог краја.

Домаћини који се баве сеоским туризмом основали су туристичко удружење Ариље кроз пројекат *Туризам као нова шанса за сарадњу и развој*, а разлози удруживања су многоструки. На овај начин они могу да остварују своје интересе везане за унапређење понуде села. На основу досадашње праксе, удружења могу да добијају средстава од стране неколико институција. Тај новац може да се користи за организацију манифестација, израду планске документације, промоцију и слично. Неки чланови удружења, као легитимни представници, имају право да учествују на семинарима и студијским путовањима, а чланство у удружењима има одређене предности приликом конкурисања за кредите и подстицајна средства додељена од стране надлежних министарстава. Интерес чланова ће бити још већи због промењеног закона о удружењима, која сада могу да остварују профит, што ће повећати инвестициони потенцијал за развој туризма.

Постоје две туристичке агенције у Ариљу, иницијативног карактера, које се баве субагентуром односно продајом аранжмана за друге организаторе путовања. Непостојање рецептивне туристичке агенције представља значајан недостатак у погледу организационих фактора туризма.

Ресторан са преноћиштем *Млинарув сан* нема веће организационе капацитете за развој туризма. Пружају се услуге смештаја и исхране гостима који бораве на спортским припрема, конгресима, семинарима, гостима у транзиту и слично. *Млинарув сан* је значајан као елемент материјалне базе развоја туризма, али се у организационом и развојном смислу не може очекивати већа ангажованост овог фактора, што је и тешко очекивати од приватног сектора.

Од значајних институција и организација могући значај за развој туризма, због своје делатности и капацитета, могу имати Општинска организација спортских риболоваца Рзав Ариље, Клуб

спортских риболоваца Пловак и Спортски савез. Затим, Народна библиотека Ариље са Градском галеријом и другим секторима ове институције.

Остале спорске, културне и друге организације у Ариљу, не располажу значајнијим организационим капацитетима за развој туризма. Њихова улога може бити сведена на појединачне активности везане са специфичне сегменте потенцијалних туриста.

3.4.2 Туристичка инфраструктура

Према Закону о туризму, туристичка инфраструктура јесу објекти за информисање, предах, снабдевање, рекреацију, едукацију и забаву туриста, и то: скијалишта, купалишта и плаже, тематски и забавни паркови, туристички информативни центри, центри за прихват туриста и посетилаца, одморишта поред путева, објекти наутичког туризма, терени за голф, тенис терени, отворени и затворени објекти спортске рекреације, мале вештачке акумулације са купалиштем, базени за купање, велнес објекти, забавно рекреативне стазе и путеви (трим стазе, стазе здравља, видиковци, панорамски путеви, бициклистичке стазе, пешачке стазе, стазе за моторне санке и слично), уређене обале река и језера, објекти за посматрање природних реткости, објекти за предах и краће задржавање туриста, објекти за авантуристичке активности и друго. Туристичка супраструктура јесу угоститељски објекти као и галерије, изложбени, конгресни и забавни објекти који су у непосредној вези са угоститељским објектима и објектима спортско рекреативног садржаја или са њима чине јединствену целину.

У пракси нису увек препознате јасне границе између јавне инфраструктуре, туристичке инфраструктуре и туристичке супраструктуре. У другим деловима су дати прикази јавне инфраструктуре, те се овде даје приказ свих значајних елемената инфраструктуре од значаја за туризам.

Од објеката туристичке инфраструктуре посебно се истичу плаже на реци Рзав. Градска плажа најближа је центру града. Састоји се од два купалишта од којих је једно са нижим водостајем и каменим степеницама намењено млађим купачима уз мобилијар (клубе, љуљашке и клацкалице) и плажа са дубљом водом погодна за такмичења на сто метара и скокове са висећег моста. Плажа Уски вир, је речно острво, погодно за риболовце и кампере. Место је познато по великом броју одржаних концерата а ове године први пут је одржан *Сајам екстремних спортова* у организацији клуба екстремних спортова *Арес* из Ариља. Плаже спаја осветљено шеталиште, до ресторана *Млинарув Сан*.

Жута Стена, Зелена плажа, Боса нога и Урјак су приватне плаже разноликог садржаја. Ове плаже имају летњи бар и башту, пратеће спортске садржаје, одбојку на песку, мали фудбал, скокове у воду а у летњем периоду су и места за вечерње изласке. На плажи Урјак се другу годину за редом одржава манифестација *Трофеј Урјака* (такмичење у пливању и скоковима у воду). Недостатак ових плажа је што ни једна не пружа услуге исхране.

У селу Висока, на локалитету термоминералног извора односно бање, асфалтиран је пут, уређена приступна стаза са мостићем и постављен је мобилијар за одмор. Отворен је сезонски угоститељски објекат и постоји неколико објеката за боравак посетилаца, тако да су на овај начин успостављени основни елементи инфраструктуре, неопходни за развој туризма.

За могући развој спортског туризма од значаја је Спортска хала Ариље, која се може користити за различита такмичења и припреме у екипним (кошарка, одбојка, мали фудбал, стони тенис, борилачке вештине) и индивидуалним спортовима. Спортска хала располаже и са простором за две теретане и кафе бар (у припреми), салом за

састанке, ВИП салом. У исте сврхе користе се два фудбалска терена у Ариљу, на којима се одржава манифестација *Дечији Ускршњи турнир*. Од осталих објеката туристичке инфраструктуре, потенцијално можемо навести и кошаркашка игралишта по појединим насељима у Ариљу. По селима општине, такође, постоје игралишта уз сеоске школе што представља једине објекте који би се могли искористити у туристичке сврхе.

За конгресни туризам, семинаре и друге скупове постоји сала за презентације и конгресе у угоститељском објекту *Млинарув сан*, што је истовремено и једини објекат ове намене у Ариљу.

Обележена је и делом уређена стаза до Водене пећине, код које је у току изградња одморишта, која се може користити за планинарске и шеталишне туре.

Постоји и одмориште за првомајске уранке на видиковцу Клокоч на ком је у току уређење пешачко-бициклистичке стазе. Клокоч такође има могућност уређења полетне стазе за параглајдинг. Од осталих елементата туристичке инфраструктуре значајно је шеталисте поред Рзава, које повезује плаже и шеталиште у центру Ариља.

Од објеката туристичке супраструктуре најзначајнија је Библиотека са Градском галеријом, зградом Биоскопа (у којој од 12.септембра 2011.године ради Туристички инфо центар Општине Ариље) са изложбеним простором, која је организатор многих културних дешавања. Поред црквене порте, до Градске галерије постоји мали галеријски простор на отвореном— део црквених зидина, који се користити за исте намене.

3.4.3 Смештајни капацитети

Смештајни капацитети у општини Ариље су, генерално, слабо развијени. Неразвијеност се огледа у њиховом обиму и структури. Општина Ариље располаже са око 180 лежајева који су распоређени у једном коначишту и осамнаест приватних домаћинстава. У самом градском центру Ариља налази се *Хотел Елен* чија реконструкција је у току. Овако мали број лежајева може бити ограничавајући фактор развоја туризма, јер не постоје претпоставке за могућност масовнијег пријема гостију, на пример када се одржавају скупови или манифестације различитог карактера. Такође, мали обим капацитета онемогућава пословање са организованим групама које представљају значајан сегмент у туристичком пословању.

Од основних смештајних капацитета, најзначајнији је ресторан са коначиштем *Млинарув сан* који се налази недалеко од града (2 км) на обали реке Рзав. Има капацитет од 120 лежаја и ресторан са терасом од 300 седишта. Смештајни капацитети преноћишта *Млинарув сан* су комплетно опремљене трокреветне собе, собе са француским лежајем и апартман који је смештен тик уз водопад реке Рзав. *Млинарув сан* представља најзначајнији угоститељски објекат у општини Ариље.

Од комплементарних капацитета најзначајнији су капацитети у сеоском туризму. Категорисаних сеоских туристичких домаћинстава је осамнаест. Укупни капацитети у овом виду смештаја износе 58 лежајева. Већина домаћинстава располаже са по две или три собе. Структуру смештаја по домаћинству чине непуне три лежаја по домаћинству у просеку.

Као и у другим деловима Србије, смештај у сеоским туристичким капацитетима општине Ариље карактеришу:

Мали и недовољно искоришћени смештајни капацитети. Већина домаћинстава у просеку нема велики капацитет смештаја, а нарочито за прихватање група туриста. Оваква структура

ограничава значајнију комерцијализацију у руралном туризму сва четири региона, што директно имплицира мали обим укупних прихода. Искоришћеност капацитета у руралном туризму је минимална и креће се у опсегу од 1% до 5%, што представља изузетно ниску вредност.

Неразвијени смештајани капацитети осредњег квалитета. Квалитет смештаја је средњег нивоа. Мала заступљеност апартмана и друге врсте смештаја у односу на собе и мала заступљеност виших категорије смештаја говори о релативно ниском квалитету услуге смештаја, што за последицу има ниске цене и низак укупни приход. Оваква ситуација је структурни проблем, који онемогућава значајнији раст обима пословања у руралном туризму.

Некоришћење постојећих капацитета. Капацитети трпезарија којима домаћинства располажу за пружање услуга исхране, по просечним вредностима, су са задовољавајућим бројем места за рад са организованим групама. С обзиром да је и овде врло мала искоришћеност капацитета за овај вид услуга у руралном туризму, иако за то постоје солидни материјални капацитети, нема значајнијих прихода по овом основу.

Непотпуна понуда основних услуга. Многа сеоска домаћинства не нуде услуге исхране гостима који бораве код њих и не остварују приходе по том основу. У овом случају нема остваривања прихода од услуга исхране и пића, а самим тим домаћинство неће изабрати за посету значајан проценат гостију, којима је традиционална гастрономија важан мотив одмора.

Тек неколико домаћинстава имају пратеће услуге у својој понуди, као што су продаја домаћих производа, сувенира, хране и сл.

3.4.4 Пратеће делатности

Пратеће делатности, од значаја за туризам, у општини Ариље су слабо развијене. Од субјеката угоститељства у Ариљу постоји десетак кафеа и сличних угоститељских објеката. У центру Ариља ради један ресторан, мањег капацитета, остали ресторани су смештени у приградским насељима, а најпознатији је *Млинаруев сан*, удаљен два километра од центра. У руралном подручју општине налази се пет ресторанских објеката, са традиционалном кухињом. Неки од ресторанских објеката налазе се уз рибњаке на Рзаву и нуде само рибу. Постоји и угоститељски објекат у селу Висока, непосредно уз Височку бању, који функционише у току летње сезоне.

Трговина и продаја сувенира је слабо развијена. Постоји мали број трговинских радњи са робом широке потрошње. Постоји један већи дисконт са робом широке потрошње. Специјализованих трговачких радњи, са робом која би по квалитету и асортиману била значајна за туристе, има у врло малој мери. Продавнице текстилних производа који се производе у Ариљу углавном се налазе на путном правцу Пожега-Ариље-Ивањица.

Продаја сувенира и производа домаће радиности није лако доступна потенцијалним гостима. У селу Миросаљци нуде се сувенири и производи домаће радиности у домаћинству које се професионално бави овом делатношћу, али и сеоским туризмом, што је редак пример у општини где гост може набавити овај тип производа и уопште где се нуде ове услуге. У Туристичком инфо центру Општине Ариље постоји изложбени простор за сувенире, али продаја још увек није почела. Такође у две радње у граду се могу пронаћи сувенири (оскудан асортиман).

Од осталих пратећих услуга, постоје организационе и материјалне могућности везане за спортски риболов које се могу добити од локалних риболовачких удружења. Рентирање спорске опреме је могуће, док водичке послове раде радници Туристичког инфо центра уз подршку становништва на туристичким локалитетима.

3.5 ПРИРОДНА И АНТРОПОГЕНА БАЗА РАЗВОЈА ТУРИЗМА

3.5.1 Природни туристички ресурси

	Назив	Опис туристичког ресурса
1	Реке Моравица, Велики и Мали Рзав	<p>На територији општине Ариље постоје три већа водотока, реке Моравица, Велики Рзав и Мали Рзав . Мали Рзав се улива у Велики Рзав око 6 км узводно од Ариља према Радобуђи, док се Велики Рзав улива у Моравицу у Ариљској долини око 2 км низводно од центра Ариља.</p> <p>У летњем периоду највећу пажњу туриста привлаче многобројне плаже на Рзаву, бок су бројни речни вирови и скровита места примамљиви за бројне риболовце.</p> <p>Клуб екстремних спортова Тифран, Београд (чланови су пловили по свим занимљивим токовима у Србији, региону, Европи) издвојили су две деонице на рекама Велики Рзав и Моравица као изузетно занимљиве и погодне за активности као што су кајак, кану и рафтинг.</p> <p>Река Велики Рзав - деоница од Крушчице до Босе ноге (дужина 30 км), погодна је кану, кајак, рафтинг(у пролећним месецима).</p> <p>Река Моравица - деоница од манастира Клисуре до насеља Церова (Бент), дужина је око 12 км. Деоница је погодна за кајак и кану у току скоро целе године. На крајњој тачки се налази асфалтни пут, ресторан, а у близини такође пролази траса предвиђена за међународни пешачки пут Е7 који у Ариље долази из правца Гуче.</p>
2	Височка Бања и Височка клисуре	<p>У кањону Великог Рзава, у селу Висока, налази се топли извор минералне воде- Височка бања. Вода избија из дубина у виду мехурића, на више места поред самог корита, а делом и у самом водотоку. Истичући из колектора, претходно загрејана у дубљим слојевима и избијајући на површину, меша се са речном водом и хлади се. Овакав тип кањонских извора је "музеј природних термалних раритета", једини ове врсте у Србији и бившој Југославији. Посебно су ретке "висеће терме", извори у стенама, изнад корита реке. Изворишта су на 600 м надморске висине. Поред самог корита а и у самом водотоку вода избија из дубина на више места у виду махурића. Температура воде је око 27°Ц а припада категорији калијум-магнезијум-хидрокарбонатним, олигоминералним, хипотермалним водама. Бања је од давнина позната по томе да лечи болести као што су реума, срчане тегобе, нервна обољења и значајно побољшава вид. Сами извори су на тешко приступачном месту до којих је изграђена стаза, изнад самог водотока која води до бање. Организовање и коришћење бањске воде за лечење почиње 1936. године, али ни данас бања није довољно туристички искоришћена.</p> <p>Округлица-Височка клисура представља јединствени предеони склоп крашких висоравни и клисурастих долина (обухвата делове општине Ариље, Ивањица и Нова Варош). Ова предеона целина се Просторним планом општине Ариље, предлаже за успостављање заштите, са циљем да се очувају станишта ретких и ендемичних врста, заштита и презентација хидрографских феномена и облика површинске крашке морфологије.</p>
3	Водена пећина	<p>Водена пећина и кањон реке Пањице су природни феномени које спелеолози тек треба да испитају. За сада се претпоставља да је водена маса која излази из пећине, у ствари понорница настала од више извора који пониру негде у зони Кукутнице и Округлице у Бјелуши. У клисури Пањице Јосиф Панчић је открио</p>

		ендемску врсту биљке <i>campanulasecundiflora</i> .
4	Бјелушка Потајница	Бјелушка Потајница је крашки извор интермитентног типа (са прекидима у истицању воде), који се налази у селу Бјелуша, на месту званом Луке. Извор је стављен је под заштиту државе као споменик природе. Сврстан је у III категорију заштите, као значајно природно добро, а о њему се стара Општинска управа општине Ариље. Овај интерминентни крашки извор представља други крашки извор овог типа у Србији. Овај извор је први пут стављен под заштиту 1964. године, као природни споменик геоморфолошког карактера. Општина Ариље је 2006. године донела Одлуку о заштити споменика природе Бјелушка потајница.
5	Пећина Мегара	Северно од Височке бање на левој страни Мегарског потока, притоке Великог Рзава, уздиже се висок кречњачки одсек. На њему се налази читав низ отвора од којих је само један улаз у пећину Мегару, полукружни отвор усечен на висини од 670 м.
6	Ловиште „Мали Рзав“	На подручју општине налази се ловиште „Мали Рзав“. Границе ловишта се поклапају са границама општине. У ловишту Мали Рзав живи релативно велики број врста дивљачи. Оне су разврстане на: трајно заштићене врсте дивљачи (видра, ласица, веверица, мала ушара, шумска сова, соваушара, јастреб мишар, сиви соко, итд.); ловостајем заштићене врсте дивљачи (срна, дивља свиња, зец, фазан, јаребица пољска, куна златица, куна белица, јазавац, препелица, шумска шљука, дивљи голуб гривнаш, итд.); дивљач ван режима заштите.

3.5.2 Антропогени туристички ресурси

	Назив	Опис туристичког ресурса
1	Црква Светог Ахилија	Црква Светог Ахилија, задужбина краља Драгутина из XIII века, грађена је у рашкој стилској школи. Најпре је била катедрала моравичке епископије, а затим и митрополија. Овде су у XI веку пронашли уточиште избегли становници из Тесалије, а мошти свог свеца Светог Ахилија, које су понели са собом, положили у постојећи хришћански храм, тако да је и црква посвећена епископу Ахилију из Ларисе (Грчка). По предању на њеном месту некада се налазио византијски храм још у време када се Свети Сава изборио за самосталност наше цркве, па је једна од 12 епископија била баш овде. Године 1219. Сава Немањић је ариљски манастир прогласио за седиште моравичке епископије, која се простирала на територији ариљског, ужичког, ваљевског и чачанског краја. Прва катедрала моравичких епископа је уништена у XIII веку после чега је краљ Стефан Драгутин предузео грађење нове цркве на истом месту. Време подизања постојеће цркве је око 1284. године, а унутрашњост цркве је живописана 1296. године и из тог раздобља потичу сви сачувани остаци фресака. Најпознатија је свакако фреска <i>Плавог анђела</i> , која приказује арханђела Гаврила, сматра се да је у рангу Милешевског <i>Белог анђела</i> . Изузетне лепоте и историјске вредности су и: фреска Исуса Христа која је због свог визуелног индентитета проглашена за најлепшу на изложби у Паризу, 1970. године, ктиторска композиција на којој се по први пут јавља неуобичајено решење да је Син Господњи Исус Христ приказан смањен у медаљону између глава владарске браће Немањића и фреска целе династије Немањића у којој је по први пут осликана цела династија свих српских владара Немањића до краља

		<p>Драгутина.</p> <p>Ариљска црква према својим архитектонским својствима припада Рашкој градитељској школи која је обележила XIII век, кохерентним спојем романичке обраде спољашности и византијског просторног концепта. Ариљска црква је једнобрадна, једнокуполна грађевина са спољњом и унутрашњом припратом, наосом, бочним певницама постављеним у равни средишњег травеја и трочланим олтарским простором чија се апсида завршава полукружно.</p>
2	Манастир Клисуре	<p>Манастир Клисуре у Добрачама посвећен је светим Архангелима.</p> <p>Налази се на левој обали реке Моравице, поред пута Ариље-Ивањица. Раније је био познат као манастир Добраче. Име "клисуре" потиче од географског локалитета - клисуре реке Моравице.</p> <p>У саставу манастирског комплекса најзначајнији објект је црква Светих архангела Михаила и Гаврила. Црква је подигнута у XIII веку по узору на тадашњу епископску цркву у Ариљу.</p> <p>Претпоставка да је манастир Клисуре задужбина Св. Саве није доказана, али ни оповргнута. Истина је да је садашња црква грађена на темељима цркве из неког другог, далеког времена, и да по архитектонској концепцији припада тзв. "рашкој школи". Обновљена је 1798.године. Манастир Клисуре има историјску, архитектонску и уметничко-споменичку вредност и сведочи о карактеристичном уметничком стваралаштву и културним приликама у југозападном делу Србије. Унутрашњост храма прекривају фреске и иконе новијег датума. У њему се чувају уметнички вредне руске иконе, а мајстори дуборесци остварили су велики домет у изради портала.</p>
3	Црква Св. Николе	<p>Једина од три цркве из XIII века, која је осим природом окружена и песмом, је црква Св. Николе у селу Брекову.</p> <p>У црквеној порти постављен је споменик Александру I Карађорђевићу у знак захвалности великом стратегу у ослободилачким ратовима (1912–1918.).</p> <p>Брековачка црква у свом поседу има простор предвиђен за отварање галерије, која би поред цркве из 13.века и активности певачког друштва <i>Прво зрно сунцокрета</i> била одличан допунски садржај. Груби грађевински радови на галерији су завршени али нема довољно средстава да се она приведе намени. Галерија би имала око 800 експоната а у питању је етнолошка збирка (стари новац, одевни предмети, алат, оружје и многи други предмети).</p>
4	Црква Св. Тројице у Бјелуши	<p>По народном веровању црква у Бјелуши је задужбина сердара Јована Мићића, грађена 1818-1820. године на месту старе црквице брвнаре.</p>
5	Црква Св Илије на Градини	<p>Црква на Градини је посвећена Св. Илији, а позната је и као хајдучка црква.</p> <p>Датум изградње ове црквице је непознат. По мишљењу стручњака подигнута је на рушевинама римске стражарске куле, док у народну круже две легенде. Прва је да је: црквица прелетела из села Прилике када су Турци покушали да је обесвете, а по другој легенди: Срби су је пренели уз Божију помоћ на врх Градине.</p>
6	Црква Светог Вазнесења у Драгојевцу	<p>Црква у Драгојевцу је посвећена Светом Вазнесењу Господњем (Спасовдан), подигнута је на темељима некадашње цркве из средњег века. У летопису цркве Драгојевачке записано је да су њени темељи старији од ариљске саграђене крајем 13. века. Црква је у више наврата рушена и паљена од стране Турака, а последњи пут је сагорела до темеља у пожару који је настао из непознатих разлога, црква је обновљена 1924. године.</p>

7	Црква Св. Драгутина Гривској	Црква је новијег датума, саграђена у последњој деценији двадесетог века и смештена је на најлепшем месту у селу, такозваној Рујној равни. Црква у Гривској је посвећена краљу Драгутину.
8	Конак Сердара Мићића	Конак сердара Јована Мићића саграђен је 1823. године. Припадао је ондашњем кнезу рујанском, сердару ужичке нахије Јовану Мићићу. Конак је сазидан на заравни југозападно од ариљске цркве. Као градска спратна кућа са дократом поставио је основе варошице. Због свог изгледа и места са ког се пружао фантастичан поглед изазивао је дивљење. У то време људи су живели у дрвеним кућама покривеним сламом, па је кнежева кућа због своје величине и начина градње изгледала као прави “ двор “ .

3.6 ТУРИСТИЧКИ ПРОМЕТ

Туристички промет у Србији се утврђује обавезним статистичким извештајем о доласцима и ноћењима туриста, којим су обухваћени угоститељски и други пословни субјекти који пружају услуге смештаја туристима. На тај начин требало би да је обезбеђена потпуна обухватност приликом евидентирања туристичког промета. Међутим, изван број туриста, као и ноћења у приватним собама, кућама и становима, није обухваћен због непријављивања туриста. Таква ситуација је и у општини Ариље.

Приватни смештај тј. смештај у сеоским домаћинствима се издаје преко туристичке агенције из Ужица.

Туристички промет се изражава у броју остварених долазака туриста и у броју остварених ноћења. Обухватају се и деца, без обзира на узраст. Не обухватају се лица која стално станују у објекту (особље објекта, власник објекта и чланови његовог домаћинства и сл.), као ни лица која имају статус избеглице.

Број долазака не одговара броју туриста и лица која путују. Једно лице може да путује више пута током године; такође, једно лице може током једног путовања да посећује више места и сваки пут се његов долазак региструје у смештајном објекту у коме борави. Према томе, статистика евидентира број долазака туриста, а не број туриста. У ноћења спада број ноћења који остваре туристи у смештајном објекту. Земља порекла туристе се одређује на основу држављанства туристе.

Под туристичким местом, за статистичке сврхе, сматра се свако место/подручје које испуњава следеће услове: 1) атрактивне (природне лепоте, лековити извори, културно-историјски споменици, културно-забавно-спортске приредбе и сл.); 2) комуникативне (могућност приступа, саобраћајне везе и сл.); 3) рецептивне (објекти за смештај и уз њих потребни пратећи објекти за пружање разних услуга, на пример, трговинских, занатских, ПТТ услуга; затим паркови, купалишта, шеталишта и сл.).

Према утврђеним критеријумима, сва места се разврставају у пет врста: главни административни центри, бањска места, планинска места, остала туристичка места и остала места. Ариље можемо сврстати у „остала места“ зато што се у туристичком билтену Завода за статистику Србије именом не појављује ни у једној категорији.

На основу података Завода за статистику, туристички промет у Ариљу, у 2009. години износио је 7450 долазака (туриста) од којих је 613 долазака страних туриста. У 2010. години у Ариљу је остварено 7844 долазака, од чега је 457 долазака страних туриста. У периоду јануар-септембар месец 2011. године остварено је око 6.673 ноћења од чега је 756 страних туриста.

У преноћишту *Млинарев сан* у периоду јануар-септембар 2011. године забележено је 6.123 ноћења и евидентирано 756 страних туриста. У категорисаним домаћинствима у истом периоду

забележено је 150 ноћења, док је у домаћинствима која су у процесу категоризације забележено око 400 ноћења, што је мали, али не и безначајан број с обзиром на почетак развоја и значаја за економију руралних домаћинстава.

Ови подаци показују да је Ариље првенствено домаћа туристичка дестинација, са релативно кратким боравком туриста.

Туристички промет остварују махом гости који бораве на скуповима и семинарима, пословни гости, деца на рекреативној настави, спортисти на припремама и такмичењима, гости у транзиту и сл.

3.7 АНАЛИЗА ЗАИНТЕРЕСОВАНИХ СТРАНА

Анализа заинтересованих страна у сектору туризма је дата у табели. Анализом су обухваћени све значајне заинтересоване стране и анализирани су по утицају, значају, спремности на сарадњу и њихов очекивани став у односу на иницијативе за развој туризма у Ариљу.

Заинтересована страна	Сектор	Утицај	Значај	Спремност на сарадњу	Подршка/ неодлучни/ опоненти
	Јавни- Пословни- Цивилни	Висок- Средњи- Низак	Висок- Средњи- Низак	Висока- Средња- Ниска	
Туристи	П	В	В	Н	Неодлучни
АД "Богдановић-Голубац"	П	В	В	В	Подршка
Ресторани	П	С	С	С	Неодлучни
Туристичке агенције	П	С	В	С	Неодлучни
Категорисана сеоска домаћинства	П	С	В	В	Подршка
Туристичка организација регије Западна Србија	Ј	С	В	В	Подршка
Туристичка организација Србије	Ј	С	В	Н	Подршка
Општине у окружењу (локалне туристичке организације)	Ј	С	В	С	Неодлучни
Донаторске организације	Ј-Ц	С	В	С	Подршка
Месне заједнице	Ц	С	С	В	Подршка
Медији	П	С	В	С	Подршка
Руководство општине	Ј	В	В	В	Подршка
МСП као секундарни пружаоци услуга (занати, предмети, опрема...)	П	С	С	С	Подршка
Општинска јавна предузећа и институције (Народна библиотека, Дирекција за изградњу са Спортском халом..).	Ј	С	В	В	Подршка
Локална удружења (ловци, риболовци, спортски клубови, еколошка удружења, аматерске певачке групе ...)	Ц	Н	С	С	Неодлучни
Српска Православна Црква	Ц	С	В	С	Подршка

Туристичко удружење Ариље	Ц	С	В	В	Подршка
Регионална развојна агенција Златибор	П	Н	С	В	Подршка

Анализом заинтересованих страна су идентификоване кључне заинтересоване стране у погледу коришћења услуга, партнерске сарадње и могуће претње за развој туристичке понуде.

Кључни корисници услуга	Кључни партнери	Могуће претње
<ul style="list-style-type: none"> Туристи Категорисана сеоска домаћинства 	<ul style="list-style-type: none"> Туристичко удружење Ариље Општине у окружењу (локалне туристичке организације) Медији Туристичка организација регије Западна Србија Туристичка организација Србије АД „Богдановић-Голубац“ 	<ul style="list-style-type: none"> Општине у окружењу

3.8 SWOT АНАЛИЗА

SWOT анализа је коришћена као један од инструмента за анализу стања и верификацију прикупљених податка и налаза на крају фазе анализе стања у току израде Програма развоја туризма. Основна сврха примене овог инструмента је да се на једноставан начин прикаже сажета оцена стања у општине Ариље кроз идентификацију кључних предности/снага и слабости и оцена окружења општине Ариље кроз идентификацију кључних шанси/могућности и препрека за развој туризма.

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> Туризам јасно препознат као правац развоја и дефинисани основни оквири развоја туризма у неколико стратешких докумената Јасно дефинисани туристички потенцијали Природне вредности и лепоте: реке Рзав и Моравица, Височка Бања, Бјелушка потајница, Водена пећина, кањони Великог Рзава - Орловача и Височка клисура Непокретна културна добра: црква Светог Ахилија, манастир Клисуре, цркве у Брекову и Бјелуши, црквица на Градини, цркве у Драгојевцу у Гривској Очувана животна средина Комплементарност пољопривредне производње са развојем туризма и производња здраве хране са малином као знаком препознавања општине Ариље Развијен предузетнички дух и спремност да се улаже у развој туризма 	<ul style="list-style-type: none"> Ниски смештајни капацитети Низак ниво категоризације смештајних капацитета и одсуство примене стандарда квалитета и сертификата Низак ниво менаџмент знања и капацитета у области управљања развојем туризма, као и менаџмент знања предузетника у области туристичких услуга Недовољан примена маркетинга и недовољно познавање инструмената туристичке промоције Недовољно познавање тржишта Недовољна примена информационалних и комуникационих технологија Ограничена доступност појединих локалитета и недовољна инфраструктурна опремљеност Недостатак стручних служби и ограничена сарадња са стручним институцијама на републичком нивоу
МОГУЋНОСТИ	ПРЕПРЕКЕ
<ul style="list-style-type: none"> Близина туристичких дестинација и манифестација националног значаја (Златибор, Мокра Гора, Фестивал у Гучи, 	<ul style="list-style-type: none"> Ефекти финансијске кризе и сива економија Ограничена и недовољна подршка предузетницама и добрим предузетничким

<p>манастири Овчарско-Кабларске клисуре и Рашког округа, Резерват биосфере Голија-Студеница) и комплементарност понуде општине Ариље</p> <ul style="list-style-type: none"> • Примена регионалног приступа у развоју туризма кроз формиран кластер југо-западне Србије, активности Регионалне Туристичке Организације • Доступност донаторских фондова • Удруживање, кластерско повезивање и заједнички наступ • Тренутни трендови на тржишту туристичке тражње (смањено интересовање за јефтине дестинације северне Африке, страх од тероризма и сл) 	<p>идејама</p> <ul style="list-style-type: none"> • Висок утицај макроекономске стабилности на понуду и тражњу у туризму • Ограничено и недефинисано тржиште • Недовољне надлежности локалне самоуправе и локалних институција у области локалног економског развоја и развоја туризма • Ограничен приступ фондовима и комерцијалним кредитним линијама за развој туризма • Демографски трендови (старење и одлив становништва са сеоског подручја) • Изградња акумулације на Рзаву
---	---

4 СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ АРИЉЕ

4.1 ТУРИСТИЧКО ПОЗИЦИОНИРАЊЕ ОПШТИНЕ АРИЉЕ

На основу спроведених анализа и оцене стања везаних за развој сектора туризма у општини Ариље, затим анализе трендова и кретања у области туристичке понуде и тражње и конкуренције на регионалном, националном и међународном тржишту и анализе модерних приступа у управљању развојем туризма идентификовани су основни принципи које треба применити у маркетиншком позиционирању туристичке понуде општине Ариље и основни концепти позиционирања општине Ариље.

Основни принципи маркетиншког позиционирања туризма општине Ариље директно произилазе из приступа и методологије за који се општина Ариље одлучила приликом израде овог документа и представљају само наставак примењеног приступа у планирању одрживог развоја општине. Основи принципи су:

- поштовање природног, културног и историјског наслеђа – где се постижу два ефекта. Један који се односи на заштиту природног, културног и историјског наслеђа и спречавање негативних утицаја туристичке комерцијализације ових локалитета, док се други ефекат огледа у повећању доживљаја и осећаја вредности који се ствара код туриста.
- економска одрживост и тржишна оријентисаност – којим се обезбеђују дугорочни ефекти и стварање економских вредности и истовремено се постиже позитиван утицај на друге привредне гране које могу бити комплементарне развоју туризма.
- промоција и успостављање друштвено одговорног пословања – у смислу даљег укључења свих актера општине Ариље кроз различите облике сарадње и партнерства са циљем промоције развоја туризма, даље изградње капацитета општине за развој туризма и континуираног побољшања туристичке понуде општине Ариље.

Приступ који треба применити током маркетиншког позиционирања мора имати следеће битне карактеристике:

1. интегрални приступ са акцентом на различитости појединих туристичких производа као елемената којим се ствара јединствен доживљај, искуство и вредност
2. креативно представљање појединих локалитета, потенцијала и понуде којим се у току саме маркетиншке активности почиње да ствара доживљај и вредност
3. примена модерних маркетиншких техника и инструмената како би се акцентовала атрактивност туристичке понуде и истовремено пружила информација циљној групи посетилаца
4. комплементарност туристичке понуде општине Ариље са туристичком понудом Западне Србије и оближњих туристичких центара.

Основни елементи туристичког позиционирања Ариља произилазе из визије, стратешких циљева и идентификованих потенцијала и подржавају стварање осећаја вредности, доживљаја и искуства кроз кључне речи и слогане:

Ариље: људи, малина, здрава животна средина, здрава храна, традиција, Рзав, Плави анђео, црква Светог Ахилија	
Рурални туризам	Малина, традиција, домаћини, породица, гостопримство, дух западне Србије, очувано село, празници, шетња и излети, гастрономија, домаћи производи...
Природне вредности	Очувана и здрава животна средина, богатство биљног и животињског света, разноликост, идилични пејзажи, видиковци, узбудљиве природне лепоте, релаксација, романтична... Реке Рзав и Моравица, Височка Бања, Водена пећина, Бјелушка потајница, кањони Великог Рзава ...
Културно-историјске вредности	Црква Светог Ахилија, Плави анђео, старе црквице, Римски бунар, понос, српска култура...
Манифестације и уметност	Млади, култура, фолклор, обичаји, радости, дружење, креативност, уметнички доживљај...
Спорт и рекреација	Водени спортови, плаже и купање, екстремни спортови, безбедност, узбуђење, успех, чари...

Туристичко позиционирање треба реализовати кроз:

- јасну тржишну сегментацију и фокусирање маркетиншких активности на идентификоване сегменте
- континуирано унапређење односа са јавношћу и медијску присутност туристичке понуде Општине Ариље
- континуирано емитовање одабраног слогана и лога општине Ариље тј. туристичке понуде Општине Ариље
- одабир и стално побољшање туристичких производа уз коришћење конкурентске предности и комплементарности са туристичким производима и понудом на регионалном и националном нивоу.

Туристичко позиционирање треба схватити и као изузетно јак комуникациони инструмент око којег је неопходно постићи и политички консензус и којим се постиже стварање јаког и јасног имиџа Општине Ариље са нагласком на вредностима и потенцијалима којима ствара осећај жеље да се лично доживе те вредности и потенцијали и да се створи лично искуство и доживљај.

4.2 ВИЗИЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ АРИЉЕ

Општина Ариље ће 2016. године бити туристичка дестинација која је у кратком року успела да постане препознатљива на тржишту, по здравој средини, атрактивним туристичким локалитетима, забавним пратећим садржајима и квалитетном понудом смештаја и исхране.

Понудићемо доживљај, искуство и гостопримство за многе и постати незаобилазна дестинација Западне Србије.

4.3 ОБЛАСТИ ДЕЛОВАЊА И ЦИЉЕВИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА

4.3.1 Област 1: Јачање институционалних капацитета и људских ресурса

Општи циљ 1:

Изграђени стручни и институционални капацитети Општинске управе и јавних установа и предузећа општине Ариље и подигнута стручна знања предузетника у области туризма кроз стално усавршавање, размену искустава, институционални развој и сарадњу

	<u>Специфични циљеви</u>	<u>Планске активности</u>
<u>СЦ 1.1</u>	Развој институција општине Ариље у складу са потребама управљања развојем туризма	<p><u>Приоритети (временски хоризонт до 2015)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Формирање стручне службе тј. Туристичког инфо центра Општине Ариље, до оснивања ТО Ариље и дефинисање надлежности за развој туризма у оквиру Општинске управе Ариље са акцентом на маркетинг и менаџмент знања у туризму • Подршка удруживању и/или формирању кластера • Јачање међуопштинске и регионалне сарадње у формирању заједничке понуде • Развој стручних служби јавних установа и предузећа у функцији развоја туризма <p><u>Дугорочне активности (временски хоризонт до 2021)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Континуирана сарадња са релевантним институцијама и организацијама на свим нивоима (Регионална туристичка организација Западне Србије, Туристичка организација Србије, Регионална развојна агенција Златибор, образовне и научне институције, туристичке агенције и сл.) • Ефикасна примена планског приступа у развоју туризма (реализација стратешких докумената, утицај на развој туризма као критеријум) • Приоритетна реализација развојних активности и пројеката са високим ефектом на развој туризма и туристичке понуде општине Ариље • Успостављање јавно-приватних партнерстава у области управљања развојем туризма

		<ul style="list-style-type: none"> Успостављање партнерстава са удружењима и организацијама цивилног друштва активним у области туризма или са комплементарним активностима развоју туризма
<u>ЦЦ</u> <u>1.2</u>	Унапређени стручни капацитети туристичких радника и предузетника кроз стално усавршавање и размену искуства	<p><u>Приоритети (временски хоризонт до 2015)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Стручно усавршавање запослених у институцијама локалне самоуправе Подршка изградњи стручних капацитета предузетника и привредника у области туризма Промоција предузетништва у туризму Редовно учествовање на туристичким сајмовима, манифестацијама и стручним скуповима Формирање релевантне платформе за размену искустава и идеја (online форум и сл.) <p><u>Дугорочне активности (временски хоризонт до 2021)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Подршка удружењима/кластерима предузетника у туризму Подршка повезивању и успостављању сарадње са релевантним институцијама (образовне институције у области туризма, музеји, научне институције, историјски архив и сл.) Подршка развоју иновација и иновативних приступа у туристичкој понуди општине Ариље
<u>ЦЦ</u> <u>1.3</u>	Висок степен примене информационих технологија у туризму	<p><u>Приоритети (временски хоризонт до 2015)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Формирање и континуирано ажурирање базе података туристичке понуде општине Ариље Формирање web портала туристичке понуде општине Ариље <p><u>Дугорочне активности (временски хоризонт до 2021)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Успостављање услуге online booking-а и продаје Подршка предузетницима у примени информационих технологија у развоју туризма

4.3.2 Област 2: Развој туристичке инфраструктуре

Општи циљ 2:

Континуиран развој туристичке инфраструктуре општине Ариље у складу са развојем туристичких производа, дестинације и променама на тржишту

	<u>Специфични циљеви</u>	<u>Планске активности</u>
<u>ЦЦ</u> <u>2.1</u>	Унапређење и модернизација постојеће туристичке инфраструктуре	<p><u>Приоритети (временски хоризонт до 2015)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Унапређење опремљености комуналном инфраструктуром и комуналних услуга на приоритетним туристичким локалитетима и у складу са планским документима (Височка Бања, Водена пећина....) Унапређење и одржавање туристичке сигнализације

		<ul style="list-style-type: none"> • Унапређење рада Туристичког инфо центра општине Ариље • Успостављање мреже сувенирница и продајних простора локалних производа <p><u>Дугорочне активности (временски хоризонт до 2021)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Модернизација, реконструкција и одржавање постојећих спортских објеката и терена у складу са туристичком понудом/потражњом • Редовно одржавање постојећих забавно рекреативних стаза (пешачке и бициклистичке стазе, видиковци) • Успостављање контроле квалитета услуга на појединим објектима и локалитетима (контрола квалитета услуга на купалиштима и плажама, контрола одржавања одморишта, приступних саобраћајница, паркинг простора на туристичким локалитетима...) • Уређење обала Рзава и Моравице и коришћење ових токова за неке видове спортова на води
<p><u>ЦЦ</u> <u>2.2</u></p>	<p>Изградња и формирање нове туристичке инфраструктуре као саставног дела туристичке понуде</p>	<p><u>Приоритети (временски хоризонт до 2015)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Изградња инфраструктуре на локалитету Водене пећине • Дефинисање локалитета, изградња инфраструктуре и успостављање услуга за екстремне спортове (слободно пењање, спелологија, параглајдинг, рафтинг и сл) • Формирање центра за прихват туриста у Ариљу • Формирање мањих музејских и етно поставки у Ариљу и Брекову • Формирање пешачких и стаза здравља на правцима Клокоч, Водена пећина, дуж Рзава до Урјака – Васковића воденица и друге приоритетне локације • Формирање бициклистичких стаза на правцима Клокоч и дуж Рзава <p><u>Дугорочне активности (временски хоризонт до 2021)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Формирање мреже пешачких и стаза здравља • Формирање мреже бициклистичких стаза • Успостављање и инфраструктурно опремање видиковаца Клокоча, Кукутница у Бјелуши, Милошевића воде у Церови • Формирање нових купалишта и спортова на води на новоформираним акумулацијама и у складу са планским документима (Просторни план Општине Ариље и Просторни план подручја посебне намене водозхвата Рзав)
<p><u>ЦЦ</u> <u>2.3</u></p>	<p>Ефикасна подршка приватним иницијативама у унапређењу и изградњи туристичке инфраструктуре и супраструктуре</p>	<p><u>Приоритети (временски хоризонт до 2015)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Идентификација атрактивних локација за развој инфраструктуре кроз улагања приватног сектора • Поједностављење процедура за изградњу туристичке инфраструктуре (дозволе за градњу, технички пријем објеката, решавање имовинско-правних односа ...) • Подршка успостављању/изградњи туристичке инфраструктуре/ супраструктуре кроз планска решења (урбанистички и просторни планови) <p><u>Дугорочне активности (временски хоризонт до 2021)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Подршка приватним иницијативама и привлачење инвеститора заинтересованих за изградњу угоститељских објеката и хотела

	<ul style="list-style-type: none"> • Подршка развоју манифестација и капацитета за мање скупове, семинаре и конференције • Подршка развоју wellness центара и објеката и услуга за здравствени и рекреативни туризам • Подршка повећању и унапређењу смештајних капацитета
--	---

4.3.3 Област 3: Промоција подручја

Општи циљ 3:

Повећање туристичког промета, кроз унапређење промоције туристичке понуде општине Ариље.

	<u>Специфични циљеви</u>	<u>Планске активности</u>
<u>ЦИ</u> <u>3.1</u>	Туристичка понуда Ариља је брендирана дестинација	<p><u>Приоритети (временски хоризонт до 2015)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Брендирање туристичког производа, • Успостављање механизма за управљање брендом, • Укључивање локалних актера у циљу унапређења бренда, • Промовисање бренда на националном нивоу. <p><u>Дугорочне активности (временски хоризонт до 2021)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Промовисање бренда на међународном нивоу, • Укључивање регионалних актера у циљу унапређења бренда,
<u>ЦИ</u> <u>3.2</u>	Развијен систем интегрисане маркетиншке комуникације у промоцији туристичке понуде Ариља.	<p><u>Приоритети (временски хоризонт до 2015)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Успостављене процедуре за интегрисану маркетиншку комуникацију, • Web презентација модернизована, • Успостављање везе са другим сајтовима који су релевантни за промоцију и дистрибуцију туристичких производа, • Развијање online резервација и продаје, • Развој web презентације на страним језицима • Припрема и штампа промотивних општих туристичких брошура, • Припрема и штампа промотивних тематских туристичких брошура, • Припрема и штампа других промотивних материјала (водичи, постери, летци, мапе), • Организација промотивних догађаја за медије и туристичке оператере, • Учешће на сајмовима, • Развој директне продаје. <p><u>Дугорочне активности (временски хоризонт до 2021)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Развој традиционалних манифестација које су у функцији туризма
<u>ЦИ</u> <u>3.3</u>	Развијени маркетинг планови појединачних производа из портфолиа туристичке понуде	<p><u>Приоритети (временски хоризонт до 2015)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Израда плана маркетинга појединачних производа, • Промоција појединачних производа сагласно маркетинг плану

	Ариља	појединачних производа на домаћем тржишту, <u>Дугорочне активности (временски хоризонт до 2021)</u> <ul style="list-style-type: none"> • Промоција појединачних производа сагласно маркетинг плану појединачних производа на иностраном тржишту,
--	-------	---

4.3.4 Област 4: Очување природе и животне средине

Општи циљ 4:

Туристички сектор се развија по принципима одрживог развоја.

	<u>Специфични циљеви</u>	<u>Планске активности</u>
<u>СИ</u> <u>4.1</u>	Унапређена свест становника, туристичких посленика и туриста о очувању животне средине	<u>Приоритети (временски хоризонт до 2015)</u> <ul style="list-style-type: none"> • Постављање информативних табли на туристичким локалитетима, • Штампане и дистрибуција едукативних летака, постера и брошура, • Развој програма едукације о заштити животне средине, • Едукативне кампање у школама, • Едукативне медијске кампање, • Организација акција чишћења и сређивања туристичких локалитета (плажа, излетишта), • Успостављање едукативних стаза на локалитетима са природним вредностима. <u>Дугорочне активности (временски хоризонт до 2021)</u> <ul style="list-style-type: none"> • Успостављање визиторског центра, • Успостављање едукативних тачака на локалитетима са природним вредностима,
<u>СИ</u> <u>4.2</u>	Успостављен мониторинг туристичких локалитета и утицаја туристичких активности на животну средину и отклањање утицаја	<u>Приоритети (временски хоризонт до 2015)</u> <ul style="list-style-type: none"> • Дефинисање локација од значаја за мониторинг утицаја туризма на животну средину и дефинисање процедура за мониторинг утицаја, • Организација еко патрола, • Организовано одношење отпада са туристичких локација, • Организовање акција чишћења локација уколико се мониторингом утврди потреба, • Сарадња са инспекцијским службама, • Сарадња са шумарском службом. <u>Дугорочне активности (временски хоризонт до 2021)</u> <ul style="list-style-type: none"> • Покривање свих туристичких локалитета са услугом прикупљања и одношења отпада.
<u>СИ</u> <u>4.3</u>	Унапређена заштита животне средине на туристичким локалитетима	<u>Приоритети (временски хоризонт до 2015)</u> <ul style="list-style-type: none"> • Означавање локалитета који су под режимом заштите,

		<ul style="list-style-type: none"> • Опремање локалитета са инвентаром за одлагање смећа, • Опремање излетишта са адекватном опремом за потребе туриста (организована ложишта за спремање хране и сл.), • Опремање туристичких локалитета са повећаним ризиком од пожара са противпожарном опремом, <p><u>Дугорочне активности (временски хоризонт до 2021)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Заштита локалитета и подручја од посебног значаја (предлагање републичким локалитетима, израда елабората, заштита локалитета од локалног значаја)
--	--	---

5 РАЗВОЈ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА

5.1 УВОД

Учешће туризма као привредне гране Општине Ариље у туристичком промету региона креће се око 1%. Повећано учешће се може постићи само формирањем атрактивног и специфичног туристичког производа, који ће у потпуности задовољити потребе данашње све пробирљивије туристичке тражње.

Општина Ариље располаже са значајним потенцијалима за успешан развој кључних туристичког производа:

- Природне вредности (реке Рзав и Моравица, Височка Бања, Водена пећина, Бјелушка Потајница, , ловиште Голубац, кањони Великог Рзава – Орловача и Височка клисура);
- Културно-историјске вредности (црква Светог Ахилија, Манастир Клисуре, цркве у Брекову и Бјелуши, црквица на Градини, цркве у Драгојевцу и Гривској);
- Квалитетна и очувана животна средина и производња здраве хране;
- Богатство флоре и фауне са могућностима развоја ловног и риболовног туризма;
- Достигнути привредни развој и развој пословног туризма;
- Значајан број до сада установљених културно-спортских манифестација и догађања (Мајски дани културе, Арплем, Смотра стваралаштва аматера златиборског округа, Васкршњи фудбалски турнир...);
- Близина значајних туристичких дестинација (Златибор, Тара, манастирске туре у Рашкој области).

Туристички производ једног подручја подразумева скуп свих услуга, почев од услуга смештаја, превоза, разних угоститељских услуга, агенцијских услуга, разних врста понуда роба и сувенира, природних и културно-историјских атрактивности, забаве и свих других доживљаја и искустава туриста, које се нуде на јединствен и организован начин. У туристичком производу, као најважнијем сегменту туристичке понуде, доминантну улогу има пружање и коришћење разних врста услуга у односу на понуду и куповину роба.

Основни елементи туристичког производа су:

- атрактивност туристичке дестинације, у шта спадају природне и културно-историјске вредности, разна друштвена догађања (културна, спортска, забавна, научна и друга догађања);
- роба и услуге, које нуди туристичко подручје (све врсте угоститељских услуга смештаја, хране, пића, забаве, рекреације и слично);
- доступност туристичке дестинације, што подразумева изграђеност одговарајуће саобраћајне и комуналне инфраструктуре.

Фокус креирања мора бити на особинама производа, јединственим елементима и избалансираној комбинацији делова производа.

5.2 ЕЛЕМЕНТИ ФОРМИРАЊА ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА

Формирањем туристичког производа стварају се услови да сви учесници у пружању туристичких услуга организовано и плански понуде ову врсту производа. Зато је неопходно утврдити структуру и садржај појединачно сваког од туристичког производа, који се нуде. Креатори туристичког производа нису увек јасно дефинисани, а нарочито се то односи на интегрисани туристички производ због своје структуралне комплексности, коју чине многобројни парцијални елементи. Креатори туристичког производа су:

- Појединачни пружаоци услуга (хотели, сеоска домаћинства, ресторани...)
- Путничке агенције и тур-оператори,
- Дестинацијске менаџмент организације или њихови пандани (тренутно Општина Ариље и одговарајуће службе)

У овом делу ће се дати приказ врста туризма и биће дат предлог конкретних носилаца и креатора туристичког производа.

Општина Ариље располаже са значајним могућностима развоја и комерцијализације неколико врста туристичких производа. На основу претходно спроведене анализе постојећег стања и дефинисане визије и циљева развоја општине Ариље у сектору туризма, оправдано је издвајање и развој следећих туристичких производа:

- 1. Кружна путовања и излети**
- 2. Рурални туризам**
- 3. Догађаји и посебни интереси**
- 4. Пословни туризам**

За успешан развој и пласман ове врсте туристичких производа општина Ариље има све неопходне претпоставке, почев од свог географског положаја, изузетних нетакнутих природних лепота, културно-историјских вредности, погодних климатских и здравствених услова, културе, традиције и изграђености инфраструктуре. Са становишта задовољења потреба, туристички производ општине Ариље може удовољити већини жеља, очекивања и потреба потенцијалних туриста.

Веома је битно и то што се у потенцијалној туристичкој дестинацији Ариље све наведене врсте туристичког производа могу нудити током целе године. Фактички, утицај сезоналности за ове врсте производа није временски интезиван, тако да нема нарочито изражених вансезонских периода и туристичка кретања могу да трају током целе године. На туристичке производе као што су рурални туризам, кружна путовања и излети, догађаји и пословни туризам мање утиче временски фактор, за разлику од осталих врста туристичких производа.

5.2.1 Кружна путовања и излети

Поред руралног туризма кружна путовања и излети треба да постану један од најзначајнијих производа ове дестинације.

Општина Ариље би требало да постане излетничка дестинација и део програма кружних тура регионалног карактера, захваљујући културно-историјској атрактивности цркве Светог Ахилија и другим вредностима. Примарна излетничка кретања треба да буду генерисана наведеним вредностима, при чему би посета цркве Светог Ахилија и урбаног дела Ариља била основни мотив посете, а секундарна излетничка кретања би се нудила гостима који већ бораве у Ариљу и околини.

Ове туре треба да се припреме за све туристе који организовано долазе аутобусима или сопственим аутомобилима. Оне треба да буду тематске и могу се сврстати у следеће врсте тура:

- туре проучавање природних и културних атракција,
- туре уживања у обиласку и посетама,
- истраживачке туре,
- егзотичне туре,
- тзв. крузинг туре (уознавање места на другачији начин).

Различите врсте кружних путовања и излета, различитих по времену трајања (обично 2-3 дана) и местима обиласка, могу се организовати као:

- Примарна излетничка кретања до кључних културно-историјских атракција (црква Светог Ахилија у Ариљу, старо језгро Ариља, градска галерија, коначк сердара Мићића и друге урбане атракције)
- Секундарна излетничка кретања за манастирски комплекс Клисуре у Добрачама, црква Светог Николе у Брекову, црква Свете Тројице у Бјелуши и друге културно-историјске вредности у ширем окружењу Ариља);
- Обиласци и разгледање природних локалитета (Клокоч, Милошевића воде, Уски вир, Шевељ, плаже Боса нога, Васковића воденица, плажа Урјак, кањон Великог Рзава, Орловача, Височка Бања, Водена пећина, Бјелушка потајница);
- Излетничка кретања са циљем обиласка и присуства разним манифестацијама и догађањима, попут бербе малина, са могућности дегустације и учествовања у берби по жељи гостију, истовремени обиласци занимљивих сеоских домаћинстава и упознавањем са њиховим начином живота и рада, објектима традиционалне архитектуре, старим занатима и слично.

Туристи на кружним путовањима ближе и детаљније упознавају (тестирају) дестинацију и уколико су стечени утисци занимљиви и позитивни, то ће допринети да у наредном периоду и другом приликом посете ову дестинацију, користећи неки од туристичких производа. Зато је важно да се ове туре оригинално осмишљавају и морају професионално бити изведене на високом нивоу квалитета свих услуга и додатних активности.

5.2.2 Рурални туризам

Преко 90% територије Општине се може одредити као рурална област у којој живи око 60 % становништва. Од укупне површине око 60% обухвата пољопривредно земљиште, где обрадиве површине учествују са 71,5%. Најразвијенија грана пољопривреде је воћарство, где се посебно издваја производња малине и осталог јагодичастог воћа, затим следи производња у области повртарства и сточарства. Поред пољопривреде која доминира у структури националног дохода Општине Ариље, економски ефекти на развоју и унапређењу руралног туризма нису довољно искоришћени. Озбиљнији развој туристичког производа руралних подручја општине, подразумева претходно решавање проблема у изградњи нове и реконструкцији постојеће инфраструктуре сеоских подручја. То су пре свега локални путеви, електрична енергија, водоснабдевање и заштита локалних изворишта, канализациона мрежа и прикупљање отпада по селима.

Програмом развоја Општине Ариље предвиђен је читав низ интервенција, као и мере и инструменти, у области стратегије развоја инфраструктуре и јавних служби на селу, институционалне подршке локалне самоуправе развоју села, помоћи, едукација и информисања пољопривредника, заштите животне средине и одрживог коришћења природних ресурса. Све ове активности ће истовремено утицати на организованији и квалитетнији развој руралног туризма, који поред пољопривредне производње треба да постане друга најважнија привредна делатност на селу, са циљем економски јака и равномерно развијена већина села општине. То је

и једини начин да се заустави депопулација и старење сеоског становништва, као прва основна претпоставка развоја руралног туризма.

Рурални туризам укључује различите облике туристичких активности као што су:

- Агро-туризам, боравак и посете сеоским туристичким домаћинствима, сеоским фармама, плантажама, где туристи имају могућност да учествују у традиционалним пољопривредним активностима и свакодневном сеоском животу (рурално искуство).
- Активности у природи као што су рекреација и одмор, лов, риболов, јахање, бициклизам, планинарење и пешачење.
- Еко-туризам, са упознавањем и заштитом природних ресурса.
- Културни туризам, упознавање и посета манифестацијама везаним за културу, историју, традицију, археологију и остале одлике датог простора.
- Посебни интереси, везани конкретно за неку манифестацију, догађање, рекреацију, куповину традиционалних производа, сувенира и слично.

Главни центри развоја руралног туризма општине су села Миросаљци, Висока, Бреково, Добраче и Бјелуша, Крушчица. Мотиви за боравак туриста у овим сеоским подручјима су смештај првенствено у објектима традиционалне сеоске етно архитектуре, исхрана производима домаћинства из природне и незагађене средине, упознавање са традицијом, културом, обичајима и начином сеоског живота и рада, упознавање са начином спремања традиционалних народних јела и зимнице, упознавање са старим сеоским занатима, брање шумског биља и плодова, могућност учествовања у активностима домаћинства у пољопривредној и сточарској производњи, могућност добијања и куповине производа домаћинства (слатко, пекмези, џемови, ракија, суво месо, поврће, воће и слично), излети и обилазак свих природних и културно-историјских вредности у окружењу, лов и риболов, коришћење природних и бањских изворишта у окружењу и спорт и рекреација.

Једна од главних атракција у руралном простору је река Рзав, чија долина има добре услове за развоја спортско-рекреативних активности. Плаже, релативно велика осунчаност и чиста вода омогућавају стварање услова за спортско-рекреативне и забавне активности које би привлачиле туристе из читавог округа.

Село Висока има најбоље перспективе развоја, с обзиром на планирано уређење Височке Бање и добијања могућности обogaћивања боравак у овом подручју са елементима здравственог и бањског туризма. Оваква атракција ће подстаћи развој смештајних капацитета и афирмацију сеоског туризма.

Предност представља и могућност презентације Округлице, Височке клисуре, археолошког локалитета „Црквине“ у засеоку Алексићи, „Манастира“ код засеока Стаменићи, „Грчко гробље – Обрешци“ и „Јеринин град“.

У селу Бјелуша се боравак на селу може употпунити и обиласком Цркве у Бјелуши и природног добра крашког извора Бјелушка потајница и шетњо до Кукутнице. Села Радошево, Северово, Крушчица, Гривска и Радобуђа су занимљива и са објектима традиционалне архитектуре, близине долине Рзава са могућности купања, излета и риболова, археолошког локалитета Врањешка стијена, ловног туризма у подручју Шупља јела и културно-историјских објеката као што су црква у Гривској и кућа Перке Крчевинац.

У насељима Добраче и Бреково су атрактивни манастир Клисура, природно добро Водена пећина, црква у Брекову, музејска збирка Миће Гарвиловића и чардак Милоша Максимовића.

У селу Миросаљци постоји највећи број категорисаних сеоских домаћинстава. Предузетници овог села своју туристичку понуду заснивају на смештају и исхрани од производа направљених у

домаћинству. Неки од њих имају доданте садржаје као што је обављање сеоских послова и учење старих заната. На иницијативну мештана овог села, откопан је Римски бунар. Миросаљци су удаљени од Гуче 20 км па се овде може наћи смештај за дане Сабора трубача. У селу се задржао обичај Крстоноше.

У некој од ових средина дефинисати и простор за посебну врсту кампинга у руралним просторима. Недостатак простора за камповање у окружењу и велике могућности за организацију кампова у несвакидашњим природним амбијентима (поред реке, природних атактивности, у пејзажним целинама), пружа велике шансе за развој овог вида туризма у склопу руралног туристичког производа.

Циљни тржишни сегменти за рурални туристички производ су породице са децом, пензионери, индивидуални активни гости и групе које имају посебне интересе. У оквиру овог производа се могу понудити и пакети са нагласком на здравствени значај одмора и релаксације у оваквим срединама (породични викенд пакети, пакети за менаџере, релакс пакети и слично).

5.2.3 Догађаји и посебна интересовања

Догађаји су активности које се углавном одвијају једном годишње и посете трају од једног до три дана. Овај туристички производ је комплементарног карактера укупном туристичком производу општине. Овде имамо две врсте посетилаца, оне који учествују и оне који посматрају само догађање. Догађаји су везани и одржавају се претежно као разне врсте културних прослава, уметничких забава, сајмови, берзе, разне изложбе, промоције, спортске приредбе и такмичења, образовање и наука, рекреација, тематски састанци и конференције, забаве, разоноде и слично.

Река Рзав је због својих природних карактеристика и незагађености изузетан потенцијал за развој спортског риболова. Разноврстан рибљи фонд и услови за риболов могу да представљају значајну атракцију која би привлачила љубитеље овог спорта из земаља из окружења.

Код ове врсте туристичког производа акценат треба да буде на унапређењу и иновирању постојећих и развоју нових догађаја и манифестација везаних за културу, традицију, фоклор, обичаје и спорт, као што су:

- Ариљска летња школа младих музичара – АРЛЕММ
- Мајски дани културе;
- Ариљске зимске радости;
- Ускршњи фудбалски турнир
- Ариљско културно лето;
- Брековачко посело;
- Дани малине;
- Риболовачка и ловачка такмичења;
- Такмичења планинара, пешака и бициклиста,
- Традиционални сеоски вашари и сабори,
- Модне ревије ариљске текстилне индустрије
- Дочеци Божића, Српске Нове године и других верских празника на селу.

Код догађаја треба успоставити уску сарадњу са неким од осталих туристичких производа, чиме се употпуњавају примарни и секундарни мотиви доласка у дестинацију.

Посебна интересовања подразумевају боравак у егзотичном, необичном, еколошком окружењу са активностима попут камповања, пешачења, бициклизма, експедиција на реци, јахања, риболова, проучавања кањона, пручавања пећина, планинарења, разна пењања, параглајдинга

и других активности. Посебни интереси се касније везују за остале туристичке производе и постају додатна вредност основног туристичког производа.

Рекреативна настава и боравак деце и омладине у оваквим природним и занимљивим просторима може бити један од елемената посебних интересовања. Постојећи хотелски капацитети могу организовано нудити и пружати и ове врсте услуга. Искуство казује да се људи врло радо и често враћају у она места која их везују са лепим и необичним успоменама из младости и детињства.

5.2.4 Пословни туризам

Достигнути ниво привредног развоја и у односу на окружење, већи број успешних малих и средњих предузећа, омогућава у наредном периоду интензивнији развој пословног туризма. Овде се пре свега подразумева боравак индивидуалних гостију који долазе из професионалних разлога и најчешће остају до три дана. Мотиви пословних посета су углавном разни пословни сусрети и састанци на плану склапања одговарајућих пословних аранжмана, размене искустава, обука, едукације произвођача малине и јагодичастог воћа, привредника у области текстилне индустрије, као и разна предавања из области партнерства јавног и приватног сектора, кредитирања и развоја малих и средњих предузећа, рада и деловања струковних удружења и слично. За ову врсту туристичког производа се подразумевају хотелски смештајни капацитети одговарајући по величини и квалитету, конференцијски центри и сале. Планирање и одражавање пословних сусрета треба првенствено радити крајем викенда, када се може искористити и могућност продуженог пословног боравака и понудити додатни садржаји.

Туристички производ пословног туризма Ариље базирао би се на постојећој преради малине и производа од памука, односно потребно је путем одговарајућих начина презентације ових делатности створити туристичку атракцију која би привлачила туристе. Нарочито атрактиван би био пословно-туристички центар у коме би се презентовале ове активности.

5.3 ПРИОРИТЕТНЕ АКТИВНОСТИ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА

Главне активности на унапређењу туристичких производа се могу систематизовати као активности на следећим плановима.

5.3.1 Институционална решења

Активности:

- побољшање организационих елемената туризма,
- организовање туристичко-информативног пункта у центру града,
- разне врсте обука и едукације становништва за пружање туристичких услуга,
- повезивање и удруживање свих учесника у туристичкој понуди,
- регионална сарадња са туристичким организацијама,
- разне врсте подстицајних средстава од стране локалне самоуправе,
- привлачење заинтересованих инвеститора и
- обезбеђивање разних других извора финансирања.

5.3.2 Изградња туристичке инфраструктуре

Активности:

- изградња и реконструкција путне инфраструктуре на приоритетним туристичким правцима (Ариље-Висока-Бјелуша-Ариље, Радошево-Сирогојно, Крушчица-Равни, Ариље-Голубац),
- уређење деонице неасфалтираног пута од скретања у Добрачама до почетка стазе која води до Водене пећине,
- уређења Височке бање (уређење прилаза и припрема комплетне документације за изградњу бањског комплекса),
- неопходни радови на унапређењу доступности свих других туристичких локалитета,
- уређење обала река и купалишта (Уски вир, Градске плаже код Висећег моста, Шевељ и др.),
- постављање туристичке сигнализације и туристичко-информативних табли на свим туристичким правцима и локалитетима,
- подршка улагањима и развоју капацитета домаће радиности на селу и формирање мини етно села (Радошево, Бјелуша, Висока),
- уређење, изградња и одржавање ловно-техничких објеката у важнијим ловиштима са заштитом и гајењем дивљачи,
- Уређење, реконструкције и изградња спортских објеката (спортска хала, спортски терени на отвореном, базен),
- у овире планских аката предвиђање простора за камповање са свим неопходним хигијенско-техничким и санитарним условима,
- изградња визиторских центара (за пословни туризам), одморишта, видиковаца,
- обележавање и маркирање свих бициклистичких, планинарских и пешачких стаза.

5.3.3 Промоција туристичких производа

Активности:

- понуда туристичких производа као јединственог бренда,
- употреба изабраног логга и визуелног идентитета,
- израда одговарајућег информативно-пропагандног материјала (проспекти, карте, флајери),
- маркетиншка промоција путем штампе, медија, веб сајтова, CDи DVD издања, пропагандног материјала,
- склапање аранжмана са заинтересованим туристичким агенцијама и удружењима,
- истраживање, анализа и стално праћење туристичког тржишта,
- иновирање постојећих и креирање нових производа.

6 ПЛАН КОНКУРЕНТНОСТИ

6.1 КОНКУРЕНТСКИ НЕДОСТАЦИ

Комплементарност општине Ариље са окружењем до сада је недовољно истицана, јер није било сарадње на плану развоја туризма у Западној Србији. Затвореност у општинске ранице се веома негативно одражава на туристичку валоризацију. У последње време значајне су активности Регионалне ТО Западне Србије на обједињавању туристичке понуде региона.

Конкурентност у погледу туристичких капацитета је јасно наглашена. Дивчибаре на северу, Голија на југу, Златар на југозападу, Златибор на западу и Тара на северозападу, као простори развијеног планинског, рекреативног, летњег и зимског туризма могу представљати ограничење, али управо и шансу Ариља за развој туризма у средишту ових туристичких центара.

На основу анализе потенцијала и спроведеног истраживања у току израде овог програма, утврђено је постојање низа конкурентских недостатака Ариља, као туристичке дестинације. Најзначајнији конкурентски недостаци Ариља су: недовољни смештајни капацитети, непостојање туристичке инфраструктуре, лоша туристичка сигнализација, недостатак приватне иницијативе за улагања у туризам, неразвијеност и непостојање туристичких производа, недовољно функционисање маркетинг система, неадекватна заштита кључних ресурса за развој туризма, непостојање понуде која нуди јединствено искуство, недовољно диверсификована гастрономска понуда, низак ниво помоћи и субвенција за развој туризма, неадекватан систем квалитета производа и услуга у туризму.

6.2 ПРОГРАМИ КОНКУРЕНТНОСТИ

Да би се повећала конкурентност Ариља, на домаћем и иностраном туристичком тржишту на кратак и дуги рок потребно је отклонити уочене недостатке. Утврђене конкурентске недостатке могуће је отклонити применом кључних програма конкурентности, чија примена треба да отклони конкурентске недостатке и значајно побољша конкурентску позицију Ариља на домаћем и иностраном туристичком тржишту. Програми конкурентности могу се сагледати у оквиру посебних програмских целина:

- развој и унапређење смештајних капацитета;
- развој туристичке инфраструктуре;
- обука кадрова;
- развој предузетништва;
- планирање, уређење и заштита простора;
- постављање туристичке сигнализације;
- унапређење јавних услуга и јавне инфраструктуре;
- успостављање система квалитета.

Назив програма: Развој и унапређење смештајних капацитета

Циљ програма: адекватни смештајни капацитети су један од кључних услова за развој туризма и остваривање конкурентске предности сваке туристичке дестинације. Програм развоја и унапређења смештајних капацитета у општини Ариље треба да омогући развој смештајних капацитета који су у складу са визијом дестинације, планираним кључним туристичким производима и туристичком понудом.

Тренутна ситуација: у општини Ариље постоји укупно 178 лежаја (120 у мотелу Млинарев сан и 58 у сеоским домаћинствима) у укупно 19 категорисаних објеката за смештај (1 Ресторан са преноћиштем и 18 сеоских домаћинстава). Смештајни капацитети су неодговарајућег квалитета, недовољног обима понуде, што упућује на чињеницу да није могуће очекивати озбиљнији развој туризма без значајнијег развоја и унапређења смештајних капацитета.

Очекивани резултати: побољшање квалитета постојеће смештајне понуде; изградња нових смештајних капацитета; креирање смештајне понуде у складу са стандардима квалитета и правилима категоризације; креирање смештајне понуде са пратећим садржајима у складу са планираним развојем туристичких производа и потребама туриста.

Назив програма: Развој туристичке инфраструктуре

Циљ програма је активирање атрактивног природног и културног наслеђа, које постоји у општини Ариље, у туристичке сврхе. Овим програмом неопходно је утврдити кључне активности на обнови и рехабилитацији постојеће и изградњи недостајуће инфраструктуре. Реализација програма је један од кључних услова развоја туристичких производа дефинисаних програмом развоја туризма.

Тренутна ситуација: нису активирани високо вредни природни и антропогени ресурси у туристичке сврхе. Природне вредности, погодне за развој туризма специјалних интересовања: бициклизам, планинарење, панорамски путеви и аутентично етно руралне целине са антропогеним културно историјским целинама, услед непостојања туристичке инфраструктуре нису комерцијализовани и не представљају заокружену туристичку понуду општине Ариље.

Очекивани резултати: Са изградњом јавне туристичке инфраструктуре омогућује се интензивнији туристички развој; конверзија природног и културно историјског наслеђа у туристичке атракције; развој предузетништва у туризму и ствара могућност инвестиционих улагања из подстицајних и донаторских фондова.

Назив програма: Обука кадрова

Циљ програма: процес развоја туризма подразумева развој услуга високог квалитета, а туризам као радно интензивна делатност захтева обучене и стручне кадрове. Обуком кадрова у туризму развиле би се компетенције и способности за пружање квалитетних услуга у туризму.

Тренутна ситуација: постојећи кадрови у туризму општине Ариље нису са одговарајућом квалификационом структуром, па је неопходна додатна едукација постојећих кадрова и свакако запошљавање стручних кадрова образованих за поједина занимања у туризму.

Очекивани резултати: развијање свести, вештина и компетенција за креирање производа и услуга у туризму високог квалитета; развијање способности предизетничког сектора за управљање туристичким производима и услугама; стварање услова за сопствени менаџмент у туризму.

Назив програма: Развој предузетништва

Циљ програма: анимирање предузетничког сектора, приватне иницијативе за улагања и пословање у туризму; планирање и обезбеђење програма који стимулишу улагања и инвестиције у туризму.

Тренутна ситуација: У општини Ариље не постоји значајна иницијатива предузетничког сектора за улагања у туризам. Иницијативе за развој пословања у туризму, углавном се огледају у

интересовању појединачних домаћинстава за бављење руралним туризмом, без могућности већег инвестирања у понуду и садржаје високог квалитета и обима. Постоје значајни капацитети и иницијативе у другим гранама привреде општине Ариље, који се могу усмерити за улагања у алтернативне делатности.
Очекивани резултати: већи обим улагања предузетничког сектора у туризам; настанак нових туристичких предузећа која ће у партнерству са локалном самоуправом моћи да покрену веће инвестиционе пројекте; раст приватне иницијативе за улагање у туризам.
Назив програма: Планирање, уређење и заштита простора
Циљ програма: заштита и уређење високовредних простора и амбијенталних целина од посебног значаја за развој туризма; ефикасно искоришћавање простора у функцији развоја туристичких атракција; заштита простора од девастације и непланског коришћења.
Тренутна ситуација: на територији општине Ариље налазе се високо вредни простори природе и аутентичне културе, који представљају ресурсе за развој туризма. За велики део простора не постоје регулациони планови и урбанистички пројекти, тако да ће се суочавати временом са проблемима девастације и неуређеног стања.
Очекивани резултати: израда планских аката за амбијенталне целине природних и културно историјских вредности; израда пројеката туристичке инфраструктуре и туристичке супраструктуре; уређење јавних и зелених површина; спречавање непланске градње; успостављање квалитета животне средине у погледу комуналног, индустријског отпада и отпадних вода.
Назив програма: Постављање туристичке сигнализације
Циљ програма: успостављање информативних комуникација, усмеравање туриста, иницијално стимулисање тражње туриста, обавештавање о туристичкој понуди, услугама и садржајима.
Тренутна ситуација: постављено је 30 табли за заштиту животне средине, 10 инфо табли на туристичким локалитетима, 20 табли на улазу у сва приградска и сеоска насеља и око 80 путоказа. Потребно је наставити са постављањем сигнализације у оквиру саме дестинације али и развити усмеравајућу сигнализацију ван Ариља.
Очекивани резултати: успостављање система обавештавања у туризму; креирање и постављање путоказне, обавештајне, информативне (споменици културе, природне атракције, мапе, план насеља...) и тематске (излетишта, видиковци, пешачке, бициклистичке, панорамске, планинарске стазе...) сигнализације општине Ариље.
Назив програма: Унапређење јавних услуга и јавне инфраструктуре
Циљ програма: побољшање нивоа и квалитета јавних услуга и јавне инфраструктуре, раст нивоа квалитета укупне туристичке понуде општине Ариље.
Тренутна ситуација: јавне услуге нису на високом нивоу, посебно ван градског подручја. За потребе развоја туризма неопходно је планирати адекватне јавне услуге и на подручјима ван административног центра; обезбеђење канализације, водовода и адекватних приступних саобраћајница.
Очекивани резултати: побољшање система пружања јавних услуга, подизање квалитета укупне туристичке понуде; очување највитаљнијих и наважнијих ресурса животне средине.

Назив програма: Успостављање система квалитета

Циљ програма: остварење директног утицаја на повећање атрактивности дестинације, остваривање конкурентске предности, постизање основе за дугорочан раст и развој туризма.

Тренутна ситуација: исказан је систем квалитета кроз постојеће туристичке објекте, који се односи на категоризацију угоститељских објеката, поштовање минимално техничких услова прописаних законом и правилницима који ову област уређују, што није довољно за постизање нивоа квалитета туристичке дестинације.

Очекивани резултати: развијање понуде у квалитету услуга који задовољава потребе и очекивања туриста и других корисника услуга (“вредност за новац”), која утиче на повећање промета и позиционирање у односу на конкурентска подручја и туристичке дестинације.

6.3 УПРАВЉАЧКИ МОДЕЛ У СЕКТОРУ ТУРИЗМА

6.3.1 Анализа постојеће управљачке структуре

Садашњи ниво управљања и развоја туризма има основни недостатак у непостојању јасно одређене управљачке структуре, као организационо професионалног односа према опредељењу да је и туризам један од праваца будућег развоја општине Ариље.

Питање управљања туризмом на подручју општине Ариље, као туристичке дестинације посебно је важно, јер је то предуслов и важна одлука у развоју туризма, инвестиција у туризму, креирања туристичких производа, туристичке понуде и стварање ланца вредности који би туристима био привлачан, прихватљив и омогућио незаборавни туристички доживљај. То подразумева да је неопходно да се након доношења Програма развоја туризма и јасно одређене политике развоја туризма општине Ариље, одреди надлежна организација, која ће се бавити развојем конкурентности овог подручја на професионалан, ефективан и ефикасан начин. То значи, да локална самоуправа може да донесе одлуку којом ће одредити институционални ниво у преузимању оперативне одговорности за спровођење овог програма. У том смислу, треба размотрити могуће моделе организовања управљања Ариљем, као туристичком дестинацијом.

Постојеће активности, углавном у оквиру општинске управе које се на локалном нивоу спроводе, готово и искључиво у оквиру периодичних активности промоције и манифестација су скромне и не дају значајне резултате, што доводи до закључка да све те активности које се спроводе, не дају резултате који могу учинити значајније помаке нити у домену дестинацијског маркетинга, а посебно не у домену дестинацијског менаџмента.

Подручје туристичке регије Западна Србија, у делу који није на територији општине Ариље, већ има развијене стратегије, програме развоја туризма и значајне инвестиције у туризму које се спроводе, као и јасно одређену управљачку структуру у туризму. С тим у вези, треба имати у виду да туристички развој општине Ариље, у највећем делу временског периода обухваћеног овим Програмом неће бити директно вођен динамиком туристичког развоја туристичке регије Западна Србија, већ политиком, динамиком и инвестицијама вођеним и директно зависним од локалног нивоа власти самостално и у партнерству са вишим нивоима економске политике земље и инвеститора у туризму.

6.3.2 Предлози за унапређење

На основу увида у постојећу ситуацију поставља се питање како на подручју Ариља, као и на бази сагледавања различитих искустава у праксе, организовати менаџмент ове туристичке дестинације?

Прва опција је, задржати непромењено стање. У том случају, општина Ариље ће се развијати по инерцији туристичког развоја, без нарочитог утицаја на промену стања и правце развоја туризма, углавном спровођењем спорадичних активности, израдом појединих програма и пројеката који се директно или индиректно односе на туризам, као и до сада.

Друга опција је, да Туристички инфо центар Општине Ариље, обавља послове у складу са Програмом рада Туристичког инфо центра Општине Ариље за 2012.годину у оквиру надлежности Општине Ариље у складу са Законом о локалној самоуправи до оснивања Туристичке организације Општине Ариље.

7 МАРКЕТИНГ ПЛАН ДЕСТИНАЦИЈЕ АРИЉЕ

Основу маркетинг плана туристичких дестинација чине маркетинг активности које се примењују у одређеном периоду како би се интензивније комерцијализовали туристички производи, повећао укупан туристички промет и остварио дугорочни раст тржишног учешћа.

Маркетинг план Ариља, дефинисан у овој стратегији, треба да представља основу на којој ће бити надограђивана маркетинг стратегија у складу са будућим развојем туризма, трендовима на интернационалном и домаћем туристичком тржишту.

У маркетинг стратегији Ариља, од посебног су значаја: маркетиншко комуницирање и испоручивање нових вредности које ће бити створене развојем туристичких производа на подручју општине Ариље, реализацијом инвестиционих пројеката, програма конкурентности и планова развоја туризма.

Стратешки приоритети маркетинг плана општине Ариље, су: брендирање; интернет; маркетинг план производа; интегрисане маркетиншке комуникације; интерни маркетинг.

Брендирање Ариља је процес креирања идентитета општине као туристичке дестинације у циљу изградње имиџа који ће га учинити препознатљивим и различитим у односу на конкурентске дестинације на домаћем и иностраном туристичком тржишту.

Брендирање Ариља је специфичан маркетинг процес који захтева посвећеност и залагање током дужег временског периода, за дефинисање следећих елемената: примарних и објективних атрибута Ариља на којима ће бренд бити базиран; одређивање рационалних користи које посетиоци могу имати, а које су базирани на примарним карактеристикама-атрибутима и одликама дестинације; емоционалне користи које посетиоци могу доживети; личност бренда која комуницира диференцирајуће карактеристике Ариља, као туристичке дестинације; вредност бренда која има одређено значење за посетиоце; И дефинисање суштине бренда која одсликава примарне карактеристике Ариља, као туристичке дестинације.

Завршна фаза у процесу брендирања треба да представља креирање основне поруке-слогана. Порука треба да опише туристичко подручје Ариља, да буде јасна, кратка, емотивна и јединствена. Порука мора да буде упечатљива, да се лако упамти, да одсликава вредности, атракције и учини Ариље препознатљивим на туристичком тржишту.

Одабрани лого, представља осмишљено решење по питању дизајна и естетике, одсликава основне вредности дестинације, а симболи ће одсликавати и комуницирати суштину бренда, карактеристике Ариља, препознатљиве и употребљиве у свим средствима маркетинга и комуникација. За изабрани лого израђен је "тотал дизајн"- графичких стандарда за њихову примену, како би се избегло евентуално импровизовање њихових визуелних елемената.

Primarni atributi	Racionalne koristi	Emocionalne koristi	Licnost brenda	Vrednost brenda	Sušтина brenda
<p>Autentično ruralno nasleđe</p> <p>Atraktivna ambijentalna celina doline Rzava</p> <p>Vredna kulturna baština</p> <p>Atraktivne i očuvane prirodne i ambijentalne celine</p> <p>Tradicionalne manifestacije</p>	<p>Nasleđe</p> <p>Kultura</p> <p>Priroda</p> <p>Gastronomija</p> <p>Gostoprimstvo</p>	<p>Neponovljiv doživljaj, uspomene, emocije, spokoj i zadovoljstvo koje se u srcu čuva i nosi.</p>	<p>Tradicionalno</p> <p>Očuvano</p> <p>Emotivno</p> <p>Blisko</p> <p>Originalno</p>	<p>Autentično</p> <p>Spokojno</p> <p>Bezbedno</p> <p>Aktivno</p> <p>Neposredno</p>	<p>Zadovoljstvo i doživljaj vezani za autentično gostoprimstvo, tradiciju, kulturno, prirodno i ruralno nasleđe,</p>

7.1 Интернет

Доградња и модернизација актуелне веб презентације општине Ариље, подразумева да се представи новим садржајима, дизајном и техничким решењима прилагођеним потребама туриста. Веб презентација треба да комуницира вредности, атракције и атрибуте дестинације, на начин да стимулише одлуке о путовању и боравку, а то подразумева: понуду, производе и искуство које се нуди (смештај, природне атракције, излети...); могућност "онлине" резервација и праћења услуга; вишејезичност сајта; ЦМС систем ефикасног ажурирања информација и података; анкетирање корисника; креирање базе података; форум и утисци туриста, успостављање везе са другим веб сајтовима, који су релевантни за промоцију и дистрибуцију у туризму.

7.2 Маркетинг план производа

План маркетинга производа подразумева креирање маркетинг стратегије посебно за сваки дефинисан туристички производ. Ради комерцијализације туристичких производа и усмеравања маркетинг активности, за сваки појединачан производ неопходно је дефинисати: шансе за развој туристичких производа како би се ефикасно искористиле предности Ариља на туристичком тржишту; облике производа који се могу пласирати и развијати; основне и додатне елементе производа које треба истицати и које треба кроз процес „паковања туристичких производа“, објединити у јединствено искуство; кључне сегменте потрошача према чијим очекивањима и потребама маркетинг активности морају бити прилагођени; географска подручја са којих се могу очекивати већи број туриста и према којима треба усмерити најзначајније маркетинг активности и кампање; најзначајније облике промоције које треба користити и канале дистрибуције који су прилагођени карактеристикама производа и захтевима туриста.

7.3 Интегрисане маркетиншке комуникације

Стратешки приступ у промоцији туризма захтева систематски приступ који обухвата већи број различитих инструмената који су међусобно усаглашени и координирани у јединствен систем интегрисаних маркетиншких комуникација. У промоцији туристичких дестинација развијени су

различити облици комуницирања са потрошачима и користи се велики број различитих промоционих инструмената, материјала и комуникационих активности.

Интегрисане маркетиншке комуникације у маркетинг плану Ариља, треба да садрже следеће основне елементе: **промоција, комуникационе активности и праћење активности.**

7.3.1 Промоција

Промоција је значајан елемент маркетинг плана којим треба да се представи туристичка понуда Ариља, потенцијалним туристима.

1. Промотивни материјали

У сврхе масовне туристичке промоције у промоцији туристичке понуде Ариља, неопходно је креирати и публиковати следеће промотивне материјале, као што су: постери и памфлети, туристички водич са туристичком мапом, мапе маршрута, посебни-тематски туристички водичи.

2. Брошуре

Посебни штампани материјали о одређеним дестинацијама, туристичким подручјима и посебним производима и понудама, морају бити информативни и представљени са атрактивним графички дизајном. У циљу представљања и туристичке понуде Ариља, потребно је публиковање туристичких брошура, и то: општа туристичка брошура и брошуре о производима.

3. Веб страница

Постојећа веб презентација Ариља, која је у делу интернета посебно разрађена у туристичку понуду Ариља, треба да садржи у електронском облику све брошуре и промотивне материјале, који су дефинисани маркетинг планом. Туристички промо материјали налазе се на веб страници, морају се стално ажурирати, такође мора постојати могућност штампања и "дาวน์лодовања".

	Posteri i pamfleti	Turistički vodič sa kartom	Mapa маршрута	Тематски туристички водичи		Општа туристичка брошура	Брошуре о производима
Опис	Материјали који се користе у широке промотивне сврхе дестинације, а посебно се користе у почетним fazama развоја туризма.	Туристички водич на коме се налазе ucrtane све атракције са кратким описом са мапом на којој је означено место где се шта налази.	Различите мапе за различите туре (пешаčke, планинске, бициклистичке, аутомобилске, аутобуске) са атракцијама које се могу обичи.	Туристички водичи намењени посебним сегментима туриста, као и посебним догађајима и манифестацијама.	Опис	Општа туристичка брошура треба да садржи опште и корисне информације о целокупној туристичкој понуди општине Ариље.	Неопходно је издати брошуре за сваки туристички производ дефинисан програмом развоја туризма.
Садржај	Најзначајније атракције са фотографијама високог квалитета, кратким текстовима, поруком, sloganом на таква начин да буду разумљиве. Користе се масовно и у периодима доношења одлуке о путовању.	Све атракције које се посећују, нуде туристима у дестинацији, са тачним мапираним локацијама, стазама, смештајним и угоститељским и info објектима, културним ист атракцијама, сервисним информацијама.	За сваку посебну маршруту, атракције (манастир, пећине, панорамски путеви, бициклистичке, пешаčke, планинске стазе), јасно ucrtane локације, са кратким информацијама.	Све атракције, тематске садржаје значајне за различите сегменте туриста, са ucrtanim локацијама, пратећим садржајима, смештају, информационим местима, сервисима и услугама.	Садржај	Смештајни капацитети. Туристичке атракције. Ресторани. Садржаји боравка (стазе, излети, споменици природе, културе...)	Детаљне карактеристике производа. Атракције Смештајни капацитети Активности које се могу и организују у току боравка
Дистрибуција	Организатори путовања. Туристичке агенције. Туристички info центар Individualне промо активности, на гостовањима, фреквентним местима, за време сајмова, регионалним презентацијама.	Организатори путовања. Туристичке агенције. Туристички info центар Туристички info центри региона Туристички info центри TOS-а Смештајни објекти Угоститељски објекти	Организатори путовања. Туристичке агенције. Туристички info центар Туристички info центри региона Туристички info центри TOS-а Sportsким организацијама, клубовима и savezima	Организатори путовања. Туристичке агенције. Туристички info центар Туристички info центри региона Туристички info центри TOS-а Смештајни објекти Угоститељски објекти	Дистрибуција	Организатори путовања. Туристичке агенције. Туристички info центар Туристички info центри региона Туристички info центри TOS-а Смештајни објекти Угоститељски објекти	Организатори путовања. Туристичке агенције. Туристички info центар Туристички info центри региона Туристички info центри TOS-а Смештајни објекти Угоститељски објекти

4. Сувенири и локални производи

Сувенири представљају додатне, помоћне облике туристичке промоције и утичу на стварање идентитета подручја. Сувенири општине Ариље, треба да буду специјално дизајнирани, да

одсликавају вредности и доживљена искуства. Сувенири треба да буде позитивне емоције о подручју и стимулишу будуће доласке туриста или позитивну пропаганду туриста. Као средство јачања имиџа Ариља, као туристичке дестинације треба да се користе и производи домаће радиности који имају локални карактер и који носе обележје подручја, предмети домаће радиности, старих заната, производи припремљени традиционалним методама.

7.3.2 Комуникационе активности

Представљају облике непосредног комуницирања са потрошачима и кључним доносиоца одлука, који су од значаја за промовисање и представљање туристичке понуде Ариља. Комуникационе активности су значајан облик тржишног комуницирања који се користи у циљу стимулације тражње. Комуникационе активности које су значајне за промоцију туристичке понуде Ариља, треба да се усмере према географским тржиштима која су у примарном фокусу дестинације.

Комуникационе активности Ариља, које је потребно предузети су:

1. Учествовање на сајмовима пружа могућност сусрета између купаца и продаваца и презентовања понуде дестинације ширем аудиторијуму. Основни циљ наступа општине Ариље, на сајмовима треба да буде: успостављање и учвршћивање односа са релевантним туристичким посредницима, туроператерима, агентима и удружењима, који могу значајно допринети повећању тражње и на унапред осмишљен и припремљен начин истицање туристичких атракција и јединствене туристичке понуде.

2. Директни маркетинг је значајно средство у комуникационим активностима на туристичком тржишту. Директан маркетинг треба да се користи у комуникацијама са туроператерима и агенцијама у смислу непосредног контактирања, достављања информација, обавештења и промотивног материјала.

Директни маркетинг је потребно је користити и према крајњим корисницима као што су компаније, организације или удружења која су користила или представљају потенцијалне кориснике туристичких производа: излетници, спортисти, планинари, посетиоци манифестација, учесници културних догађаја, ликовних колонија, удружења, организације и други.

Директни маркетинг могуће је користити и за промоцију према индивидуалним потрошачима (туристима) у смислу директног информисања о актуелним туристичким понудама у општини Ариље. Уз помоћ е-маилова могуће је слати промотивне материјале свим појединцима и организацијама чији се контакти налазе у бази података.

3. Успостављање базе података је најзначајнији део директног маркетинга према крајњим корисницима. Неопходно је формирање базе података, на основу прикупљених података од потенцијалних посетилаца, организација и удружења. Прикупљање и узимање података од индивидуалних туриста: оних који су боравили у дестинацији са попуњавањем упитника од стране учесника у догађајима, гостију у објектима за смештај и преко веб странице са опцијом добровољне регистрације корисника или слањем упита електронском поштом.

4. Односи с јавношћу - У оквиру овог облика комуникационих активности од посебног значаја је успостављање односа са следећим актерима и субјектима значајним за успостављање сарадње и непосредне комуникације: новинарима и другим представницима медија. Кроз овај облик сарадње и комуникације, могуће је туристичку понуду у потпуности представити ширем аудиторијуму. Информисање преко медија кроз чланке и репортаже је веома значајан маркетинг инструмент у „номинавању” туристичких дестинација и производа, а посебан значај има на домаћем туристичком тржишту. Стога је потребно успоставити добре односе сарадње са новинарима и организовати појединачне или групне посете новинара Ариљу, како би непосредно, посетом добили информације о дестинацији и могли да направе чланке или сниме репортаже. Организовање посета агенција и организатора путовања су значајне и морају бити

унапред припремљене, јер је добро организована посета и стимулисање продајних посредника, да у своје продајне програме уврсте производе који постоје у Ариљу.

5. Оглашавање - Значајан инструмент интегрисаних маркетиншких комуникација је и оглашавање, које треба користити у промоцији туризма општине Ариље. За оглашавање је потребно користити разне облике реклама у различитим медијима: огласи у новинама, огласи о појединачним производима у специјализованим часописима за посебне интересне групе: стручни часописи о екологији, спелеологији, планинарењу, сеоском туризму. Посебан облик рекламирања су такозвани „банери“ на веб страницама. Банере је потребно постављати на општим туристичким сајтовима и специјализованим сајтовима за поједине понуде и производе.

7.3.3 Праћење активности

Ово је значајан део интегрисаних маркетиншких комуникација, који представља контролу и евалуацију ефикасности како појединачних промоционих облика и комуникационих активности тако и целокупног система интегрисаних маркетиншких комуникација.

Ефикасно управљање интегрисаним маркетиншким комуникацијама подразумева праћење ефеката како би се ефикасно користио буџет за маркетинг и повећала ефикасност. Облици праћења активности су: праћење квалитета дизајна штампаних материјала; праћење садржаја штампаних материјала, аудио и видео спотова, репортажа писаних И електронских медија, садржаја на веб страници; праћење новина и емисија у којима се објављују репортаже и представља туристичка понуда; праћење наступа на сајмовима, са евиденцијом са којим туроператерима и агентима је направљена сарадња на сајмовима и пратити какви су ефекти у погледу довођења туриста по појединачним туроператерима и агентима, како би се унапредио будући наступ на сајмовима.

8 ПРИЛОГ 1: ВАЛОРИЗАЦИЈА ТУРИСТИЧКИХ ПОТЕНЦИЈАЛА

8.1 Преглед туристичких потенцијала

На основу анализа спроведених током израде овог Програма формирана је листа приоритетних туристичких локалитета који би били предмет валоризације у наредном периоду:

Клокоч видиковац

Острво Уски вир

Велики Рзав и плаже

Височка бања

**Црква Свете Тројице у
Бјелуши**

**Црква Светог Николе у
Брекову**

Манстир Клисура

**Водена пећина са слатовима
Пањице**

**Археолошко налазиште
Римски бунар**

Црква Светог Ахилија

Градско језгро

**Кућа академског сликара
Љубивоја Јовановића**

Мали Рзав

Орловача

Градина и црква Светог Илије

Бјелушка потајница

8.2 Описи туристичких локалитета

1. Клокоч видиковац

Опис локалитета	Брдо Клокоч, удаљено три километра од града са надморском висином од 741 метара, представља идеално место за одмор и рекреацију. До њега се долази асфалтним путем, али шумовите стазе и пречице престављају праву атракцију за пешачење и бициклизам. Зараван на врх овог брда је најпосећеније место за време првомајског уранка, када на стотине људи овде кампује. Постоје услови за бербу шумских печурака у околним шумама.
Постојећа туристичка инфраструктура	У току је уређење пешачко бицикличке стазе, одморишта и видиковца. Постављени су путокази.
Постојећи производи /услуге	Првомајски уранак и камповање, видиковац.
Планирани садржаји	Уређени видиковац, са погледом на насеље Ариље и Велики Рзав.

2. Острво Уски вир

Опис локалитета	Острво Уски вир је речно острво које се налази у непосредној близини градског насеља Ариље (1 км од центра Ариља), на пола пута између центра града и преноћишта <i>Млинарев сан</i> , у коме често бораве деца на рекреативној настави. Преко пута острва налази се новоизграђени објекат Дечјег вртића. Острво је повезано пешачком стазом и асфалтним путем са центром града и са градском плажом. На острву се налази и мала плажа. Острво је било пешачким мостом повезано са стазом и асфалтним путем. Мост је срушен у поплавним бујицама 2009. године. Остаци моста нису уклоњени из речног корита. Ово острво је било једна од дестинација уметничке турнеје <i>Мове</i> која се године 2001 године одржавала по Србији .
Постојећа туристичка инфраструктура	Није изграђена/постављена

Постојећи производи /услуге	Камповање, риболов, купање на реци, манифестација, организација првомајских уранака и концерата.
Планирани садржаји	<p>Дечје царство, острво опремљено природним материјалима, дрво, гума, камен и слично, за потребе наставе у природи, рекреације, едукације, организовање концерата, представа и слично. Могуће је уредити га као дечји град, са симболичним уласком преко моста на коме се могу наплаћивати улазнице Кућице на острву могу бити типа сојенице, између дрвећа могу бити разапете мреже у виду љуљашки и слично...могуће организовати потраге за благом на самом острву за најмлађу децу, часове физкултуре, такмичења, музичке и драмске наступе...</p> <p>Острво је могуће уредити и као место за одржавање културно забавних програма: представе на отвореном, концерти, као и место за спортске активности-рекреацију. Ограничења се огледају у непостојању водоводне и канализационе мреже, као и могућности плављења.Опремање локалитета захтева изградњу прилазног мостића-најидеалније камен или дрво.</p>

3. Плаже на Великом Рзаву

Опис локалитета	<p>На Великом Рзаву постоји велики број плажа. Локално становништво их доживљава као оазе мира и места за урбана дружења. Као најзначајније се наводе Градска плажа, плажа Уски вир, Шевел, Жута стена, Зелена плажа, Соњине чари, Боса нога и Урјак. Већина плажа се налази на малој међусобној удаљености док су све плаже распоређене на 5 км обале.</p> <p>Градска плажа је у самом насељеном месту Ариље. Део плаже је са плићом водом и са уређеном обалом од бетонских степеница и дечијим играчкама клупице, љуљашке и клацкалице. Други део је плаже има дубљу воду погодну за пливање.</p> <p>Жута стена, Урјак, Зелена плажа и Боса нога су плаже на приватном поседу, којима управљају приватни предузетници. На овим плажама се пружају и угоститељске услуге и организују се забавни и музички програми па их најчешће посећују млади.</p> <p>Урјак је позната као каменита плажа са изузетно чистом водом (најудаљенија плажа узводно) на којој су могући скокови у воду са стена.</p> <p>Улази на плаже се не наплаћују.</p> <p>Очекује се да ће речни ток претрпети значајне промене даљом изградњом брана у оквиру Регионалног система водоснабдевања Рзав.</p>
Постојећа туристичка инфраструктура	<p>Градска плажа: уређена обала, бетонске степенице за улаз у воду, љуљашке, клацкалице.</p> <p>Плаже у приватном поседу: све плаже су уређене са уређеним обалама, адекватним баштенским мобилијаром и спортским теренима. На плажама су постављени барови, тенде и сунцобрани.</p> <p>Путокази ка плажама постоје на путу од Ариља узводно уз Велики Рзав, као и табле са ознакама које су поставили власници плажа.</p> <p>Комплетна инфраструктура је у великом степену оштећена у поплавама 2009. године, санција последица поплава је у току.</p>
Постојећи производи /услуге	<p>Пливање, водени спортови, скокови у воду, рафтинг, риболов (поточна пастрмка, мушичарење), одбојка, мали фудбал, пикадо, стони тенис, фризби, спидминтон</p> <p>Угоститељске услуге: летње и отворене баште, пиће на плажама Жута стена, Боса нога и Урјак.</p> <p>Забавни програми: концерти, журке, гостовања музичких уметника.</p> <p>Манифестације: на плажи Урјак скокови у воду и пливање на 100м- „Трофеј Урјака“</p>
Планирани садржаји	На плажи Боса нога је у плану изградња апартмани за смештај гостију.

4. Височка бања

Опис локалитета	<p>Височка бања је смештена у Округлици-Височкој клисури која представља јединствен предео крашке висоравни и клисурастих долина (поред Ариља, простире се и на деловима територија општина Ивањица и Нова Варош). Ова клисура преставља предеону целину очуваног биодиверзитета (станиште ретких и ендемичних врста) и предеону целину изузетних облика површинске крашке морфологије.</p> <p>Височка бања је хидрографски објекат (термокрашки извор) на надморској висини од 600м, удаљен око 1,5км од регионалног пута Ариље-Кокин Брод. То је топли извор минералне воде који избија на више места поред самог корита, а делом и у оквиру самог водотока Великог Рзава. Температура воде је 27° Ц.</p> <p>Положај локалитета даје му регионални значај и могућност пружања услуга не само локалним излетницима већ и туристима Златиборског подручја и транзитним туристима ка црногорском приморју.</p>
Постојећа туристичка инфраструктура	Отежан приступ локалитету могућ само уз или низ реку. Изграђена је стаза до базена. Веома оскудно опремљен локалитет са само два зидана базена у оквиру водотока Великог Рзава, дно базена прекривена ситним песком.
Постојећи производи /услуге	<p>Купање у термо-минералним базенима, водени спортови на Рзаву који воде до бање. Нема наплате услуга нити такси.</p> <p>У близини бање се налази Ловачки дом, капацитета од 12 лежајева, опремљен је кухињом са трпезаријом и спаваоном са више лежаја. Користи га ловачко удружење за организовање забава, дружења и слично.</p>
Планирани садржаји	Развој бањског и спортско-рекреативног туризма.

5. Црква Свете Тројице у Бјелуши

Опис локалитета	Црква Свете тројице у Бјелуши саграђена је одмах после ослободилачких ратова од Турака и завршена је између 1818. и 1820. године. Црква је саграђена уместо старе црквице брвнаре, има облик једнобродне грађевине и зидана је од камена. Црква је обновљена у периоду 1996-1997. година.
Постојећа туристичка инфраструктура	Црква се налази у непосредној близини асфалтираног локалног пута. Постоје путокази од магистралног пута.
Постојећи производи /услуге	Одржавање сабора и службе 21. јул Свети Прокопије када је служба посвећена свим изгинулим у ратовима. Приноси се храна, а после тога се иде на Вашар-Сабор. Сабор се одржава и 7.7. на Ивањдан, на Бадњи дан и други Васкрс и на Тодорову суботу.
Планирани садржаји	Продаја сувенира, етно збирка.

6. Црква Светог Николе у Брекову

Опис локалитета	<p>Црква Светог Николе је подигнута у 13. веку на једном узвишеном платоу као метох црква Ариљске епископије. Поред цркве се налази парохијски дом у коме живи локални парох, а у фази изградње (завршетка) је додатно крило уз парохијски дом у коме се налази сала за окупљања и верске светковине и у поткровљу је планирано отварање етно збирке. Сама црква је украшена иконографијом и неколико пута је рушена и подизана о чему постоје трагови. У централном делу црквене порте се налази споменик краљу Александру I Карађорђевићу који је обновљен 1997. године.</p> <p>Само село у коме је смештена црква је брдско-планинског типа, при чему се црква налази у центру. У центру села постоји неколико објеката очуване старе архитектуре. У селу Брекову постоје остаци римског утврђења „Градина“, а испод њега римског насеља.</p> <p>У селу је, Михаило Гавриловић завештао цркви око 1000 предмета за Завичајни</p>
-----------------	---

	етнолошки музеј. Пут до села води кроз пријатне и лепе пределе.
Постојећа туристичка инфраструктура	Црква се налази у непосредној близини асфалтираног локалног пута (у центру села Бреково). Постоје путокази од магистралног пута.
Постојећи производи /услуге	Продаја религијских предмета. Брековачко посело - манифестација изворног народног певања.
Планирани садржаји	Успостављање етно-збирке-музеја при цркви, Брековачко посело, књижевне вечери певачког друштва „Прво зрно сунцокрета“.

7. Манастир Клисуре

Опис локалитета	Налази се у Добрачама, на 13 километру од Ариље, на путу Ариље-Ивањица. Сам манастир је посвећен арханђелима Михаилу и Гаврилу, а назив Клисуре је добио по лоцираности у клисури реке Моравице. Црква је подигнута по узору на ариљску цркву и припада стилу рашке школе. Манастир је више пута рушен и подизан, при чему данашња црква датира из 1798. године, а данас живи као женски манастир са малим сестринством. Унутрашњост манастирске цркве је осликана током педесетих и шездесетих година прошлог века са мотивима из српске епске поезије. У манастиру се чува збирка руских икона, а у капели у конаку се чува фреска Богородице. Манастир посећује одређен број ђачких ескурзија и транзитних туриста.
Постојећа туристичка инфраструктура	Прилаз манастиру јасно означен. Нема табли и панона са информацијама о манастиру. Информације обично пружа једна од монахиња или искушеница.
Постојећи производи /услуге	Продаја црквених сувенира. Постоји могућност повезивања посете манастиру са воденим спортовима на реци Моравици.
Планирани садржаји	Продаја сувенира, етно збирка.

8. Водена пећина и слапови

Опис локалитета	Водена пећина је један од примера крашких облика рељефа. Налази се на извору реке Пањице, на граници између села Бреково и Добраче. Пећина је недовољно истражена, а спроведена истраживања нису документована. Према причи спелолога који су истраживали пећину, пећина има подземну дворану са делимично отвореним сводом. У дворани се налази подземно језеро односно водена маса за коју се претпоставља да је река понорница која настаје од извора у зони Кукутнице и Округлице у Бјелуши. Ова дворана је тешко доступна са обзира да се пећински ходници веома сужавају местимично, а местимично се налазе и стене преко којих треба прећи. Зараслом стазом од Брекова се стиже до засеока Шуљајићи уз реку Пањицу до слапова и Водене пећине.
Постојећа туристичка инфраструктура	Локалитет је означен путоказима. Улаз у пећину је необезбеђен, нема знакова упозорења. У току је уређење приступне стазе и постављање основног мобилијара. Пећински ходници нису осветљени и нема уређених стаза кроз пећину.
Постојећи производи /услуге	Излети, пешачке туре.
Планирани садржаји	Излети, обележавање и уређење планинарске стазе до пећине, продаја производа домаће радиности, сувенира и пољопривредних производа, на повратку са излета, на месту где почиње стаза за пешачење. Утврдити одређене датуме у години када се на том месту одржавају организовани скупови забавног карактера, укључујући и камповање. Истраживање пећине, извиђачке акције, екстремни спортови: пењање уз стене.

9. Археолошко налазиште Римски бунар

Опис локалитета	Археолошко налазиште Римски бунар налази се у селу Миросаљци на око 6 километара од града. Ископан је на дубини од једног метра, пречника 80 цм, дубине чак и до 100 метара. Поред бунара пронађени су предмети употребне вредности такође из римског времена.
Постојећа туристичка инфраструктура	Археолошко налазиште Римски бунар је обележен путоказима. Прилаз бунару је једино могућ пешачком стазом 950 м од сеоског пута. Добијена су средства за пут и са радом ће се кренути на пролеће.
Постојећи производи /услуге	Индивидуалне посете са власницима сеоских домаћинстава у Миросаљцима.
Планирани садржаји	У летњем периоду планира се сабор код бунара, организација догађаја везаних за археологију.

10. Црква Светог Ахилија

Опис локалитета	Црква је лоцирана у самом центру Ариља и доминира целим општинским центром. Постојећа црква је подигнута у 13. веку као задужбина Драгутина Немањића. Постоје подаци да су избеглице из Тесалије пронашле уточиште у Ариљу где су пренели мошти свог свеца Светог Ахилија у 11. веку и да су мошти положили у тадашњи храм. У 13. веку ариљски манастир је проглашен за седиште Моравичке епископије од стране Светог Саве. Епископија је покривала територију ариљског, чачанског, ваљевског и ужичког краја. Касније је проглашена митрополија. Данас поред цркве постоје само остаци манастирског комплекса. Црква према архитектонским карактеристикам припада рашкој градитељској школи. Простор око цркве и прилаз су лепо уређени. Црквени комплекс је осветљен, а околне зграде се архитектонски лепо уклапају у амбијенталну целину. Црква има велики број туристичких посета, углавном ђачке екскурзије у пролећном и јесењем периоду (између 30 и 50 аутобуса). Улаз у цркву се не наплаћује.
Постојећа туристичка инфраструктура	Локалитет је јасно означен, добро осветљен, стазе и прилази уређени. У објекту постоје паноји са основним информацијама о цркви и целом комплексу.
Постојећи производи /услуге	Услуге водича, продаја религијских сувенира, прослава дана Ариља - ариљевдана.
Планирани садржаји	Продаја сувенира, изложбе, концерти.

11. Градско језгро

Опис локалитета	Градска зона насељеног места Ариље представља централни део насеља организован око цркве Светог Ахилија и обухвата трг и зону улице Светог Ахилија. У овом делу се налазе зграде очуване архитектуре које чине карактеристичну амбијенталну целину старе варошице. Зграде које се посебно истичу су зграда библиотеке, градска галерија, конак сердара Јована Мићића, Споменик малини. У зони се налази Туристички инфо центар и велики број угоститељских објеката и објеката пословне намене (пошта, банке, Дом здравља и сл). На тргу се налази хотел „Елен“ чији смештајни капацитети нису у функцији, али ресторански део је реконструисан и преуређен у кафе-бар. У непосредној близини пешачке зона се налази градски парк са спортском халом.
Постојећа туристичка инфраструктура	Осим Цркве Светог Ахилија ниједан други објекат није обележен нити постоји друга туристичка инфраструктура. Нема продаје сувенира нити локалних производа.
Постојећи производи /услуге	Угоститељске услуге, водичке услуге.
Планирани садржаји	Манифестације, уклапање садржаја у међународни пешачки пут Е7.

садржаји

12. Кућа академског сликара Љубивоја Јовановића

Опис локалитета	На 2 км од центра града, уз саму обалу реке Рзав, налази се кућа академског сликара Љубивоја Јовановића. Ова кућа, необичне градње спој је више врста различитих грађевина, који чине једну складну целину налик на дворац. Са највишег врха ове грађевине види се панорама Ариља, а цела грађевина и окућница преставаља једно путовање кроз време.
Постојећа туристичка инфраструктура	До куће се долази сеоским путем или viseћим мостом до кога води асфалтни пут. Никаква сигнализација не постоји, али се кућа налази на узвишењу, тако да је видљива.
Постојећи производи /услуге	Продаја уметничких слика и књига чији аутор је сам сликар: Ариљска библиотека, Цивилизација облутка, монографија Љубивој ..
Планирани садржаји	Туристичка тура у коју ће се уврстити посета овој кући.

13. Малу Рзав

Опис локалитета	Река која пресеца по средини територију општине. Највећа притока Великог Рзава. Извире на подручју Ивањице и улива се у Велики Рзав неколико км пре насеља Ариље. Чиста и брза планинска река. Око Малог Рзава је изграђено неколико рибњака.
Постојећа туристичка инфраструктура	Већим делом свога тока је у непосредној близине државног пута II реда Р228. Не постоје никакве ознаке и путокази.
Постојећи производи /услуге	Лов и риболов.
Планирани садржаји	Пешачење дуж целе обале Малог Рзава, повезивање са међународним пешачким путем.

14. Орловача

Опис локалитета	Предеона целина Орловача обухвата стрме долине стране кречњачке клисуре Рзава усечене до 400 м дубине и дуге око 3км. Клисуре обухвата делове општина Ариље и Ужице – између села Крушчица и Равни. Ова предеона целина се Просторним планом општине Ариље предлаже за успостављање заштите са циљем да се очува фонд биљних и животињских врста. Заштита клисуре (ван профила планиране акумулације Роге и Орловача), као својеврсног феномена геонаслеђа, по одликама тектонског склопа и геолошком саставу.
Постојећа туристичка инфраструктура	Кањон се налази у близини локалног пута Крушчица-Равни. Улаз у кањон је на око 3 км од асфалта. Постоје путокази од Ариља.
Постојећи производи /услуге	Неорганизовани рафтинг, риболов.
Планирани садржаји	Рафтинг и излетничке туре.

15. Градина и црква Светог Илије

Опис локалитета	Клисуру Моравице, између села Прилике и Дивљака, чине са леве стране Обла глава и Малич а са десне стране Градина. На самом врху Градине на надморској висини од 670 м смештена је мала црква покривена шиндром посвећена Св. Илији. Феликс Каниц је забележио да је она вероватно подигнута на рушевинама римске стражарске куле. Народна предања говоре другачије. По једном веровању црквица је прелетела из Прилика када су Турци покушали да је обесвете, а по другом Срби су је
-----------------	--

	<p>пренели уз Божију помоћ на врх Градине.</p> <p>Црквицу су Турци у више наврата спалљивали али ју је народ изнова обнављао. Обновљена је 1811.године и у њој се три пута годишње одржава служба Божија.</p> <p>У неким изворима она се назива "Хајдучка црква", а то исто име други приписују, цркви манастира Клисуре. Нема сумње, и једна и друга завређују такав назив, јер су у доба народних напора и борби за ослобођење од турског ропства, биле сигурно склониште, а калуђери јатаци, не ретко и борци.</p> <p>Као што постоје различите претпоставке о настанку цркве тако постоје и различита веровања везана за саму црквицу. Постоји веровање да онај ко дође на богослужење, а да није грешан, може слободно да обиђе око цркве а да не падне у понор. Ако се неко одлучи на такав подухват требало би да га понови три пута. А ако грешан успе да обиђе око цркве, то треба схватити као знак да су му греси опроштени.</p>
Постојећа туристичка инфраструктура	Постоје путокази. До цркве се долази стрмом стазом која је дугачка 1,5 км.
Постојећи производи /услуге	Повремено се организују народни сабори у подножју Градине. Са места на коме се црквица налази пружа се леп поглед на околину. Врх стене погодан за одмор после пењања до црквице.
Планирани садржаји	Тура са туристичким водичем који ће говорити о српским обичајима, историји и легендама цркве -посета вашару и планинарење уз стену до цркве у којој се тада одржава служба. Ово место је један од лепших видиковаца у општини, па се у садржај може уврстити и пикник на видиковцу.
	Пешачке и планинарске туре до Градине. Услуге туристичког водича и планинарског друштва.

16. Бјелушка потајница

Опис локалитета	<p>Ово је крашки извор интермитентног типа (са прекидима у истицању воде), који се налази у селу Бјелуша, на месту званом Луке. Извор је стављен је под заштиту државе као споменик природе, површине 2 45 17 ха. Сврстан је у III категорију заштите, као значајно природно добро, а о њему се стара Општинска управа општине Ариље.</p> <p>Овај интермитентни крашки извор представља други крашки извор овог типа у Србији. Овај извор је први пут стављен под заштиту 1964. године, као природни споменик геоморфолошког карактера. Скупштина општине Ариље је 06.10.2006. године донела Одлуку о заштити споменика природе Бјелушка потајница, 01 број 501-15/06.</p>
Постојећа туристичка инфраструктура	Не постоје путокази, нити уређене стазе.
Постојећи производи /услуге	Не постоје.
Планирани садржаји	Обилазак извора који је реткост у Србији. Услуге туристичког водича.

8.3 Рангирање потенцијала

КРИТЕРИЈУМИ ЗА ОЦЕЊИВАЊЕ	Црква Св. Ахилија	Височка бања	Водена пећина (водопад, слапови)	Плаже на Рзаву	Клокоч видиковац	Црква Св. Николе у Брекову	Манастир Клисура	Црква Св. Тројице у Белуши	Римски бунар	Градина и црква Светог Илије	Кањон Орловача	Градско језро	Бјелушка потајница	Острво Уски вир	Мали Рзав	Кућа сликара Љубивоја Јовановића
Доступност локалитета у односу на Ариље	5	5	4	5	5	4	4	4	4	3	2	5	2	5	3	4
Знаменитост (објекта или појаве...)	5	4	4	5	3	3	3	3	3	4	3	3	4	2	3	2
Естетске вредности	5	5	5	4	3	3	4	3	3	2	5	3	3	3	4	3
Куриозитетност и/или раритетност	5	4	5	5	3	3	4	3	3	3	3	2	4	2	1	3
Могућност изградње туристичке инфраструктуре	5	5	5	4	5	5	2	4	4	2	2	4	3	4	3	1
Могућност комерцијализације (улазнице, сувенири додатне услуге и сл.)	5	5	5	4	3	3	3	2	3	2	1	3	2	1	3	4
Оцена према комплементарним туристичким вредностима (уклапа се 1-5)	5	5	4	4	3	4	4	4	3	3	3	2	2	3	4	3
Оцена према конкурентским туристичким вредностима (рангирати на крају 1-5)	5	4	4	4	4	3	3	3	2	2	2	2	2	2	3	2
Искуство које посетилац може добити	5	5	5	5	5	3	4	3	3	4	5	2	2	2	2	3
Додатна валоризација локалитета	5	5	5	5	3	4	3	4	3	3	2	1	3	3	1	1
УКУПНО БОДОВА:	50	49	46	45	36	35	34	33	31	28	28	27	27	27	27	25

9 Прилог 2 : МАРКЕТИНГ ПЛАН ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА

КРУЖНА ПУТОВАЊА И ИЗЛЕТИ	
Карактеристике тражње за производом	
Тражња за овим туристичким производом има високу експанзију. Стопа раста тражње је око 10% годишње и процењује се да ће на основу овог производа у европским земљама бити остваривано све више туристичког промета. Два основна облика овог туристичког производа су : излети у природном амбијенту и посета атракцијама, као и активности у еколошким и културним зонама. У циљу развијања производа неопходно је постојање инфраструктуре која омогућава организовање ове врсте производа.	
РАЗВОЈНЕ ШАНСЕ	ОБЛИЦИ ПРОИЗВОДА
<ul style="list-style-type: none"> - Очувани и уређени простори споменичког, културног и природног наслеђа, - Атрактивне руралне амбијенталне целине у општини Ариље - Могућност ревитализације народног градитељства - Природне погодности за развој производа. 	<ul style="list-style-type: none"> - Излети са обиласком манастира, цркви и природних атракција, - Панорамски путеви, - Активан одмор уз активности у природи, - Етно излети са традиционалном гастрономском понудом, - Манифестационе туре, туре бициклиста, планинара, пешака.
ОСНОВНИ И ДОДАТНИ ЕЛЕМЕНТИ ПРОИЗВОДА	
Основни елементи су :	Додатни елементи су :
<ul style="list-style-type: none"> - Туристичка сигнализација атракција, - Означавање излетничких места, - Изградња паркинга и приступних путева туристичким атракцијама, - Амбијент народног градитељства. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ослонац на водичку службу, - Повезаност са еко туризмом, - Повезаност са локалним догађајима.
ГЕОГРАФСКА ТРЖИШТА	СЕГМЕНТИ ТУРИСТА
Србија Београд Градови Војводине Друге урбане средине у земљи и иностранству	Активни индивидуалци Групе, удружења, клубови Породице Посебне групе екскурзија, омладине и деце
ТРЖИШНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ	КАНАЛИ ДИСТРИБУЦИЈЕ
Промотивни материјали, брошуре, Специјализовани часописи, Каталог и туристички водич, Интернет портал, Оглашавање, Сајмови туризма.	Специјализоване агенције, туроператери, Директна продаја удружењима, On line продаја Сајмови, промоције, гостовања у медијима, Директна продаја индивидуалцима.

РУРАЛНИ ТУРИЗАМ	
Карактеристике тражње за производом	
Стопа раста тражње и дужина боравка у Европи се повећава, услед обogaћивања садржаја у дестинацијама. Најзначајнији извори тражње су велики градови са високим степеном урбанизације. Одмор у руралним подручјима је обично други или трећи краћи одмор у току године. Савремени туристи преферирају у току боравка : рурално искуство, живописне пејзаже, тардиционалну сценографију и архитектуру, гастрономску сеоску понуду, активан одмор у домаћинству, додатне садржаје рекреације и забаве.	
РАЗВОЈНЕ ШАНСЕ	ОБЛИЦИ ПРОИЗВОДА
<ul style="list-style-type: none"> - Очуван и привлачан рурални амбијент, - Могућност ревитализације народног градитељства, - Природне погодности за развој производа, - 	<ul style="list-style-type: none"> - Класичан одмор на селу, - Боравак на фармама, - Активан одмор уз активности у природи, - Етно туризам, - Јединствена гастрономска понуда, - Туре обиласка села, салаша, фарми.
ОСНОВНИ И ДОДАТНИ ЕЛЕМЕНТИ ПРОИЗВОДА	
Основни елементи су :	Додатни елементи су :
<ul style="list-style-type: none"> - Аутентична рурална сценографија, - Аутентична гастрономија, Амбијент народног градитељства, - Локални догађаји и манифестације, - Активности и традиционални видови живота. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ширина инфраструктурних производа (јахање, лов, риболов, бициклизам...), - Ослонац на излете и туре, - Повезаност са еко туризмом, - Повезаност са локалним догађајима.
ГЕОГРАФСКА ТРЖИШТА	СЕГМЕНТИ ТУРИСТА
Србија Београд Градови Војводине Друге урбане средине у земљи и иностранству	Брачни парови средњег животног доба Групе преијатеља, клубови Индивидуални туристи, Старији парови (пензионери) Посебне групе интересовања
ТРЖИШНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ	КАНАЛИ ДИСТРИБУЦИЈЕ
Промотивни материјали, брошуре, Новинарске туре, Каталог и туристички водичи, Интернет портал, Оглашавање, Сајмови туризма.	Специјализоване агенције Директна продаја, On line продаја, Специјализовани сајмови, промоције, гостовања у медијима.

ДОГАЂАЈИ И ПОСЕБНИ ИНТЕРЕСИ	
Карактеристике тражње за производом	
Стопа раста тражње за овим производом је око 5% у европским земљама годишње, посебно посетилаца од 18 до 50 година. Производ има посебан значаја за промоцију дестинације. Статистички подаци указују на пораст поновног враћања учесника манифестације, због других производа и понуде у дестинацији уколико се понуда других производа везује за догађаје и посебне интересе. Основни мотив догађаја је учествовање или посматрање догађаја. Просечна дужина боравка је до 3 дана и у току боравка туристи преферирају : куповину локалних производа, гастрономију и излете.	
РАЗВОЈНЕ ШАНСЕ	ОБЛИЦИ ПРИЗВОДА
<ul style="list-style-type: none"> - Креирање регионалних манифестација, - Географски положај који омогућава повезивање манифестација, - Ратући тренд на домаћем и међународном тржишту, - Постојећа инфраструктура и искуство. 	<ul style="list-style-type: none"> - Традиционалне манифестације, - Организација такмичарских догађаја посебних интересовања, - Културни догађаји, изложбе, ликовне колоније које окупљају озлагаче и посетиоце из ширег географског подручја.
ОСНОВНИ И ДОДАТНИ ЕЛЕМЕНТИ ПРОИЗВОДА	
<p>Основни елементи :</p> <ul style="list-style-type: none"> - Аутентична рурална сценографија, - Аутентична гастрономија, - Амбијент народног градитељства, - Локални догађаји и манифестације, - Активности и традиционални видови живота. 	<p>Додатни елементи :</p> <ul style="list-style-type: none"> - - Ширина инфраструктурних производа (пешачење, лов, риболов, бициклизам...), - Ослонац на излете и туре, - Повезаност са еко туризмом, - Повезаност са локалним догађајима.
ГЕОГРАФСКА ТРЖИШТА	СЕГМЕНТИ ТУРИСТА
<p>Србија Београд Градови Војводине Земље Балкана Друге урбане средине у земљи иностранству.</p>	<p>Учесници догађаја Групе пријатеља, клубови, Индивидуални туристи, Млађа популација, парови, Посебне групе интересовања.</p>
ТРЖИШНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ	КАНАЛИ ДИСТРИБУЦИЈЕ
<p>Каталози манифестација, Специјализовани часописи и сајтови, Промотивни материјал и брошуре, Web презентације, Оглашавање, Сајмови туризма.</p>	<p>Туроператери, Туристичке агенције, Директна продаја удружењима, Специјализовани сајмови, промоције, гостовања у медијима.</p>

ПОСЛОВНИ ТУРИЗАМ	
Карактеристике тражње за производом	
Стопа раста тражње за овим производом је 6% годишње, уз тенденцију повећања потрошње по дану боравка туриста (која је тренутно у тренду пораста у односу на просек који се бележи). Центри ван великих урбаних средина, који развијају овај туристички производ могу постићи пораст туристичког промета у знатној мери. Према опредељењу за развој овог туристичког производа и његове понуде на тржишту, овај производ општине Ариље би се базирао на потребама развоја пословне сарадње предузетничког и привредног сектора у области трговине, пољопривреде и индустрије.	
РАЗВОЈНЕ ШАНСЕ	ОБЛИЦИ ПРОИЗВОДА
- Висока стопа раста, - Снажан утицај и повезаност са привредом општине и другим производима, - Потреба јачања привредне сарадње, - Планирани развој туристичке понуде и инфраструктуре, која доприноси повећању промета у овом туристичком производу.	- Семинари, - Конференције, - Тренинги обука запослених, - Изложбе и сајмови производа, - Корпоративни састанци.
ОСНОВНИ И ДОДАТНИ ЕЛЕМЕНТИ	
Основни елементи : - Ослонац на привреду општине - Постојање основне инфраструктуре - Организовне тематских изложби, састанака, тренинга, обука.	Додатни елементи : - Сви облици производа дефинисани код других производа, који могу да користе учесници пословног туризма.
ГЕОГРАФСКА ТРЖИШТА	СЕГМЕНТИ ТУРИСТА
Србија Београд Земље Балкана	Предузетници, Компаније, Агенције за едукацију, Пословна удружења, Државна управа, Пословни гости и правна лица, Регионалне агенције и привредне коморе.
ТРЖИШНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ	КАНАЛИ ДИСТРИБУЦИЈЕ
Директни маркетинг, Брошуре и промотивни материјали, Пословни часописи, Интернет оглашавање, Пословна кореспонденција и комуникација привредника општине.	Директна продаја компанијама и организацијама, Агенције, On line продаја.